КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ

КЫРГЫЗ ТИЛИН
ЭНЕ ТИЛИ КАТАРЫ ОКУТУУНУН СТАНДАРТЫ

(5-9, 10-11-КЛАССТАР)

Түзүүчүлөр:

1.Рысбаев Сулайман Казыбаевич - педагогика илимдеринин доктору, профессор
2. Чыманов Женишбек Арипович -педагогика илимдеринин доктору, профессор
3. Акматов Кыялбек - «Билим» лицейинин директору
4. Оморова Айгүл Абдыжапаровна – кыргыз тил жана адабият мугалими
5. Джусупбекова Надира Сынташевна – «Социалдык интеграциялоо борборунун» эксперти

Бишкек - 2014

МАЗМУНУ

1-Бөлүм: Жалпы маселелер
Документтин макамы жана түзүлүшү

2-Бөлүм: Предметтин концепциясы
2.1. Эне тилин окутуунун максаты жана милдеттери
2.2. Эне тилин окутуунун методологиялык негиздери
2.3. Предметтик билгиликтер
2.4. Предметтик жана түйүндүү билгиликтердин байланышы
2.5. Мазмундук түзүм. Окуу материалдарынын мазмундук түзүмдөргө жана класстарга жараша бөлүштүрүлүшү

3-Бөлүм. Окутуудан күтүлүүчү натыйжалар жана баалоо
3.1. Окуучулардын билиминен күтүлүүчү натыйжалар (баскычтар жана класстар боюнча)
3.2. Окуучулардын жетишкендиктерин баалоонун негизги стратегиялары

4-Бөлүм. Билим берүү процессине коюлуучу талаптар
4.1. Ресурстук камсыздоого коюлуучу талаптар
4.2.Мотивдештирүүчү окутуу чөйрөсүн түзүү
Сөздүк
Колдонулган адабияттар

1-Бөлүм:
Жалпы маселелер

1.2.Документтин макамы жана түзүлүшү

Бул стандарт Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүчү мектептеринин 5-9 жана 10-11-класстарында эне тилин (кыргыз тилин) окутуунун негизги окуу-нормативдик документи катары КРнын Билим берүү мыйзамына негизделип иштелип чыкты. Стандартты иштеп чыгууда КРнын Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан бекитилген жаңы окуу планында көрсөтүлгөн окуу жүктөмдөрүнүн көлөмү эске алынды.

Аталган стандарт кыргыз тилин эне тили катары окутуунун негизги стратегиясы, урунттуу приоритеттүү багыттарын аныктайт, мектеп окуучуларына эне тилинин каражаттары аркылуу билим берүү, тарбиялоо жана өнүктүрүү маселелерин чечүүгө багытталат, ошону менен бирге, кыргыз тилин окутуунун өзөктүү курсун белгилейт.

Стандарт, негизинен, аталган предмет боюнча окуу программасын иштеп чыгуунун мазмунун, өлчөмүн жана өзөгүн аныктап берет жана ага негиз болуп кызмат кылат.

Анын негизинде окуу программалары түзүлөт, окуу китептерди жазууда да дал ушул стандарттын көлөмүндө окуу материалдарынын мазмуну түзүлөт. Стандартта көрсөтүлгөн окуу материалдарын берүүнүн структурасы, таяныч принциптери, урунттуу компетенттүүлүктөр, окутуудан алынган натыйжалар эне тилинен билим берүүнүн бүткүл мазмунун, өзөгүн аныктоо менен, андан алынган натыйжаларды талдап жана баалоонун стратегияларын аныктайт. Ошону менен бирге, окуу материалдарынын курстарга бөлүштүрүү өлчөмдөрү, андагы уланмалуулук, ал курстарынын сааттарынын көлөмү да так аныкталып көрсөтүлгөн.

Эне тилин окутуунун бул стандарты бүтүн логикада түзүлгөн документ, ал үч негизги бөлүктөн турат, т.а. жалпы маселелерден, окуу материалдарынын негизги мазмуну, алардын класстарга жана сааттарга бөлүнүшү жана окуучулардын билим жетишкендиктерин баалоо.

Мындагы негизги жана өз ара логикалык байланышта турган үч өзгөчөлүктүү компонетти бөлүп көрсөтүүгө болот:

мурдагы стандартка караганда окутуунун компетенттүүлүккө багытталышы жана негизги компетенттүүлүктөрдүн (тилдик, коммуникативдик жана маданий) талаптагынын ачык көрсөтүлүшү;

окутуудан алынуучу натыйжалардын так жана даана белгилениши;

окуучулардын жетишилген теориялык жана практикалык ийгиликтерин обьективдүү баалоо багыттарынын сунушталышы.

2-Бөлүм:
Предметтин концепциясы

Негизинен, эне тили окуучунун негизги турмуштук куралы жана рухий дүйнөсүн калыптандыруунун баалуу каражаты болуп саналат. Бул багытта ал тилге тиешелүү болгон адамдын өмүрүндө эне тилинен артык кызмат кылар эч кандай тил да, каражат да болбойт. Ошондуктан, эне тили окуучу үчүн ар тараптуу кызмат кылуучу негизги окуу предмети болуп эсептелинет. Ал эмнеден көрүнөт?

1.Турмушта өз ара карым-катнаш куралынын милдетин аткарат;

2.Дүйнөнү таануунун жана аны чагылдырып түшүнүүнүн каражаты;

3.Инсандык жактан интеллектти өстүрүүнүн жана жан дүйнөсүн байытуунун куралы;

Кыргыз тили предмети дал ушул кызматтарды аткаруу менен, окуучунун инсан катары ар тараптан калыптануусунун пайдубалы да болуп берет, анткени эне тилинде ой жүгүртүүсү өсүү менен башка бардык окуу предметтерин талаптагыдай өздөштүрүүнү шарттайт. Эне тилинде бала сабаттуу болбой, эне тилинде билим сапатына ээ болбой окуучу башка предметтерди сабаттуу өздөштүрүүсү мүмкүн эместиги практикада белгилүү. Ошондуктан, эне тилинде окуучуну сабаттуулукка жеткирүү, жазуу, оозеки компетенттүүлүктөрүн өстүрүү анын инсан катары турмушта ийгиликтүү жашоосун камсыз кылуучу күчкө эгедер кылууга барабар.

Ушул багыттарга жараша стандарта белгиленген окуу курсу төмөндөгүдөй үч өз алдынчалуу багытты карманды:

кыргыз тилинин системасы (фонетика, лексика, грамматика);

орфографиялык жана пунктуациялык эрежелер;

байланыштуу кеп, кеп маданияты жана стилистика.

Мына ушул багыттар, логикалуу түрдө алганда, эне тилинен мектептик билим берүүнүн негизги мазмунун да, негизги өзөгүн да бирдей даражада түзүп турат. Ошентсе да, ар убакта эне тили сабактарында окуучулардын теориялык билимин түптөөгө көбүрөөк басым коюлуу менен, алар мектепти аяктаганда эне тилинде жетишердик компетенттүүлүккө ээ болбой чыгып жаткандыгы жыш учуроодо. Ал эмнеден? Ал жогоруда белгиленгендей, грамматикага ашыкча көңүл бурулуу менен, анын материалдары байланыштуу кептин жана кеп маданиятынын

материалдарынан бөлүнүп окутулуусунун эсебинен, окуучулардын жазуу жана оозеки түрдөгү практикалык (функционалдык) сабаттуулугун калыптандырууга аз убакыт бөлүнүп жүргөндүгүнүн кесепеттери болуп саналат.
Мунун өзү баланын мектептеги башка окуу предметтерин талаптагыдай окуп-үйрөнүүгө жасалма тоскоолдуктарды түзөрүн көрсөтүп отурат.
Окуучулардын практикалык сабаттуулугун көтөрүү маселеси көбүнчө эсе методикалык адабияттарга калтырылып келгени – эне тили окуу предметин окутуудагы бир кемчилик болуп келатканы илимий жактан жаңылыштык экенин да практика далилдеп отурат. Сабакта окуучу эне тилинде грамматикалык-фонетикалык материалдарды, орфографиялык жана пунктуациялык эрежелерди өздөштүрүп жатканда сөзсүз түрдө, байланыштуу кеп менен кеп маданиятынын материалдары менен жуурулуштуруп өтүүнү практикалоо – дал ушул стандартта алгач ирет илимий-методикалык жактан ачык көрсөтүлдү.
Мунун өзү – грамматиканы өздөштүрүү сабагы – байланыштуу кепти өстүрүү жана кеп маданиятына үйрөтүү сабагы болуусу керек, -деген методикалык жобону алдыга койду. Андай болсо, окуу программасын жазууда грамматиканын ар бир сабагы байланыштуу кеп менен кеп маданиятынын материалдары менен логикалык түрдө байланышта берилүүсү тийиш экенин көңүлгө салат. Мунун өзү буга чейин иштеп келген окуу программасынын ички логикалык структурасын түп-тамырынан тарта өзгөртүү, эне тилин мектепте окутуу концепциясын жаңылоо зарылдыгын алдыга коёт. Тактап айтканда, анын ички модели – грамматика +байланыштуу кеп жана кеп маданияты-деген багытта түзүлүүсү шарт.
Албетте, байланыштуу кептин материалдарын берүүдө ар бир грамматикалык тема өтүлгөндө, ал кептин курулуш материалы катары эсептелинүү менен, текстти сабаттуу жазуу (жат жазуу), текстти талдоо жана кайра түзүү (баяндама) жана жаңы текст түзүү (дилбаян) жазуу ишмердүүлүктөрү бирге жүргүзүлүүгө тийиш. Ал эми, кеп маданиятын грамматикалык материалдар менен бирдикте байланыштырып өтүүдө, анын төмөндөгү компоненттери толук түрдө эске алынууга тийиш:
- кептин тазалыгы (эне тилинде таза сүйлөө жана жазуу ишмердүүлүгү);
- кептин тактыгы (эне тилинде так ой жүгүртүү менен жазуу жана сүйлөө ишмердигине ээ болуу);
-кептин тууралыгы (туура жазуу жана туура сүйлөө эрежелерине жараша эне тилинде туура жазуу жана туура сүйлөө ишмердигине ээ болуу);
- кептин логикалуулугу (эне тилинде сүйлөм курулушун туура өздөштүрүү менен, логикалуу сүйлөп, жаза алуу ишмердигин өздөштүрүү);
-кептин орундуулугу жана адеби (чөйрөгө ылайык эне тилинде орундуу жана адептүү сүйлөө ишмердүүлүгүнө жетишүү);

-кептин көрктүүлүгү, эмоционалдуулугу жана байлыгы (эне тилинин кеңири жана бай лексикалык корун өздөштүрүү, аны кырдаалдарга жараша ыктуу колдоно алуу, чебер сүйлөө жана жазуу ишмердигине ээ болуу).
Ушул максаттарды көздөп, 11-класстын окуу курсуна кеп маданияты жана стилистика деп аталган жаңы курс кыргыз тилин окутуунун структурасына алгач ирет киргизилди.
Эгер, эне тилинде инсан мына ушундай сапаттуу сүйлөп жана жаза билүүгө тийиш деген талапты коё турган болсок, анда мектепте кыргыз тилин окутуу иши – мына ушундай талаптарды жүзөгө ашырууга багытталышы талап кылынат. Ал – илимий-методикалык да, турмуштук да талап болуп саналат. Албетте, ал талаптар эне тилин окутуунун максаттары менен милдеттерин аныктоого негиз болуп берет.

2.1. Эне тилин окутуунун максаты жана милдеттери

2.1.1. Эне тилин 5-9-класстарда окутуунун максаты жана милдеттери.

Максаты: окуучуларды кыргыз тилинин лексикалык-грамматикалык байлыгын оозеки жана жазуу кебинде активдүү колдоно билүүгө, кеп ишмердүүлүктөрүнүн бардык түрлөрүндөгү компетенттүүлүктөрүнө ээ болууга, кеп маданиятынын нормаларын кебинде туура сактоого үйрөтүү.
Милдеттери:
Таанып-билүүчүлүк. Окуучуну эне тилинин өз жашоо-турмушундагы, коомдогу, ишмердигиндеги орду менен маанисин так аныктап, билүүгө үйрөтүү. Эне тилин дүйнөнү таанып-билүүнүн каражаты жана чындыкты чагылдыруунун куралы, ошондой эле башка окуу предметтери боюнча билим алуунун *да куралы* катары колдонууга көнүктүрүү. Тил жана кеп, тил жана аң-сезим, тил жана ойлоо, тил жана маданият түшүнүктөрүнүн ажырагыс биримдигин жеткилең түшүндүрүү. Кыргыз тилинин фонетикалык системасын лексико-фразеологиялык байлыгын, грамматикалык түзүлүшүн, орфографиялык, пунктуациялык жана орфоэпиялык нормалары менен эрежелерин практикалык негизде өздөштүрүп, өз кебинде колдонууга үйрөтүү. Окуучуну эне тилинин тил бирдиктеринин маанисин жана функцияларын толук аңдап билүүгө, эне тилиндеги кубулуштарды, фактыларды талдай алууга үйрөтүү; оозеки жана жазуу кебиндеги кыргыз адабий тилинин нормаларын сактоого машыктыруу.
Жүрүм-турумдук. Окуучуну кеп ишмердүүлүгүнүн бардык түрлөрүн (сүйлөө, угуу, окуу жана жазуу) жана сүйлөшүү, баарлашуунун ар кандай чөйрөлөрүндөгү кептик жүрүм-турумдук маданиятын толук билүүгө жана колдонууга үйрөтүү. Ар кандай чөйрөдө жана тематикада оозеки-жазуу түрүндө сабаттуу сүйлөө-жазуу

маданиятына үйрөтүү. Өзүнүн оозеки жана жазуу кебин өз алдынча текшере алууга, сын көз менен карап, аны дайыма өркүндөтүү жөндөмүнө ээ кылуу.
Баалуулук. Окуучуну эне тилин улуттук улуу дөөлөт, сыймык, маданият катары кабыл алып, аны тарыхый-руханий мурас деп таанып, аны менен сыймыктанууга, коргоого жана колдонууга көнүктүрүү. Эне тили аркылуу улуттук баалуулуктарды, жалпы адамзаттык рухий дөөлөттөрдү өздөштүрүүгө, барктап-баалоого үйрөтүү.

2.1.2. Эне тилди 10-11-класстарда окутуунун максаты жана милдеттери.

Максаты: окуучуларды жазуу жана оозеки кеп ишмердүүлүктөрүн өркүндөтүү, баарлашуунун бардык чөйрөлөрүндө эне тилиндеги кеп маданиятынын чен-өлчөмдөрүн туура сактоого, көп тилдүү, көп маданияттуу коомдо эне тилинин тилдик-маданий баалуулуктарын барктай билүүгө көнүктүрүү.
Милдеттери:
Таанып-билүүчүлүк. Окуучунун (бүтүрүүчүнүн) эне тилин дүйнөнү таанып-билүүнүн, чындыкты чагылдыруунун, таалим-тарбия алуунун каражаты катары толук таанып-билип, өз ишмердүүлүгүндө толук кандуу колдоно билүүсүнө жетишүү. Кеп ишмердүүлүгү менен ойлоо ишмердүүлүгүн биримдигин, кеп ишмердүүлүгүн кеп маданияты менен тыгыз байланышта колдоно алуу, пикир алышуудагы алардын маанисин, барк-баасын терең аңдап-билип, турмушта колдоно билүү көндүмдөрүн калыптандыруу. Тексттин коммуникативдик табиятын терең өздөштүрүү, текст талдоонун жана текст түзүүнүн мыкты көндүмдөрүн калыптандыруу. Кептин стилдери, алардын өзгөчөлүктөрү тууралуу теориялык жетиштүү маалыматтарды алуу, практика жүзүндө текстти талдоого, мазмунун өркүндөтүп кайра түзүүгө жана жаңы текст жаратууга көнүктүрүү. Оозеки кептеги орфоэпиянын, жазуу кебиндеги орфография менен пунктуациянын жана да адабий тидин нормаларын сактоонун зарылдыктарына бекем ынандыруу.
Жүрүм-турумдук. Кеп ишмердүүлүгүнүн бардык түрлөрүн (сүйлөө, угуу, окуу жана жазуу) жогорку деңгээлде колдонууга, сабаттуу жаза билүүгө, коомдук чөйрөдө маданияттуу сүйлөөгө көнүктүрүү. Тил бирдиктерин эркин жана аң-сезимдүү түрдө оозеки-жазуу кебинде колдонууга, өз пикирин, көз карашын толук билдирип, далилдөөгө, тил каражаттарын сүйлөшүүнүн максаты менен милдетине, чөйрө менен жагдай-шартына жараша орундуу колдоно билүүгө машыктыруу. Окуучуну өз кеп ишмердүүлүгүнө көңүл буруп, аны өз алдынча өркүндөтүүгө болгон жөндөм-көндүмдөрүн бекемдөө.

Баалуулук. Кыргыз тилин эне тил катары баалап, аны менен сыймыктанып, өзүн-өзү, өз улутун, мекенин, дүйнөнү таанып-билүүнүн кубаттуу куралы, соолбос булагы катары эне тилин кастарлап, илим-билимди, кесипти өздөштүрүп, жан дүйнөсүндө аларды өздөштүрүүнүн каражаты катары колдонуу көндүмдөрүн өркүндөтүү.

2.2. Эне тилин окутуунун методологиялык негиздери

Кыргыз тилин эне тил катары окутуу-үйрөтүү иштери педагогика илиминин жалпы, атайын жана жеке методологиясынын жоболоруна негизделет. Аны менен бирге, эне тилди окутууга болгон түшүнүк-мамиледе инсанга багыттап окутууга өзгөчө көңүл бурулат, окутуу-үйрөтүүнүн жалпы мазмуну төмөнкүлөрдү камтыйт.

Биринчи, эне тилин окутууну социалдаштыруу. Эне тилди окутууну социалдаштыруу реалдуу социалдык-турмуштук, коомдук азыркы суроо-талаптарга, муктаждыктарга жараша аныкталат. Азыркы кыргыз тили – кыргыз элинин улуттук тили, Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили, окуучулардын кыргыз (эне) тили окуу предмети, башка окуу предметтерин окуп-үйрөнүүнүн негизи болуп кызмат кылат. Демек, кыргыз тили кыргыз коомунун бардык чөйрөлөрүн бирдей тейлеп, кызмат кылууга тийиш. Мектеп окуучусу эне тилин дүйнөнү таанып-билүүнүн, таалим-тарбия алуунун каражаты, өзүн-өзү таанып-билүүсүнүн, келечек максаттарын аныктоонун жана ага жетүүнүн кубаттуу куралы катары кабылдап, тилдик-кептик маалыматтарды жетишерлик өздөштүрүп, аларды өз кебинде колдоно алуусуна жетиштирүү максаты коюлат.

Экинчи, эне тилин окутууну гумандаштыруу. Мында эне тилди окутуу процессиндеги мугалим менен окуучунун, окуучу менен окуучунун мугалим менен ата-эненин ж.б. мамилелерин, карым-катышын, кызматташууларын бирин-бири сыйлаган, түшүнгөн, колдогон алда канча гумандуу, маданияттуу деңгээлге жеткирүү талабы алдыга чыгат. Кыргыз тили мугалими теориялык-лингвистикалык билимдердин жыйындысын берүүчү адис эмес, ал – окуучулардын эне тили боюнча алуучу билим, билгичтик, көндүмдөрүнүн зарыл экендигин ынандырып-тастыктаган, аларды өздөштүрүүгө багыт берип, каражат-булагын ачып көрсөтүп, шарт түзүп, уюштуруучу субъект. Ал эми окуучу билимдердин жыйындысын алуучу, жыйноочу обьект гана эмес. Окуучу – социалдык-турмуштук суроо-талаптарга, жеке керектөөлөрүнө, муктаждыктарына жараша тилдик-кептик көндүмдөрдү өздөштүрүүчү субьект. Эне тили сабагы – эки тараптын (мугалим–окуучу) бирин-бири сыйлаган, бири-бирине ишенген, биргелешкен бир максатты көздөгөн бирдиктүү чыгармачыл жана жаратмандык иш-аракеттеринин ишке ашуу процесси. Ал максаттуу, жандуу жана эмоционалдуу сүйлөшүүгө негизделет. Мындай жандуу, кызыктуу эне тили сабагын уюштуруп, өткөрүүдө интерактивдүү методдор, дидактикалык-кырдаалдык оюндар, тексттер ж.б. маанилүү роль ойнойт.

Үчүнчү, эне тилин окутууну ааламдаштыруу. Бул эки багытта ишке ашырылышы талап кылынат. Биринчиси, эне тилин окутууда жалпы эле тилди окутуу боюнча дүйнөлүк деңгээлде иштелип чыккан коцепцияларды, технологияларды, критерийлерди ж.б. алардын соңку жетишкендиктерин, тажрыйба-табылгаларын кыргыз этноилимдеринин тыянак-сунуштары менен эриш-аркак колдонуу. Экинчиси, эне тилибиздин турмуш-тиричиликтин жеке, коомдук ишмердүүлүктүн бардык чөйрөлөрү менен түрлөрүн, улуттар аралык жана эл аралык карым-катнаштарды тейлөө маданиятын, мүмкүнчүлүктөрүн дүйнөлүк өнүккөн тилдердин колдонуу деңгээлине чейин көтөрүүгө аракет кылуу, көп тилдүү, көп маданияттуу чөйрөлөрдө татыктуу ордун алуусуна кам көрүү. Окутуу-үйрөтүү иштеринде бул маселеге артыкчылыктуу маани берүү.

Кыргыз тилин эне тил катары окутууга коммуникативдик-ишмердүүлүк мамиле жасалып, окутуунун мазмундук өзөгүн текст түзүүсү, ал эми сабак процессии жандуу сүйлөшүү, талдоо, талкуулоо, текст түзүү иштери аркылуу жүргүзүлүшү кажет. Текст тилдик-кептик бирдик болуу менен бирге эле, ал дидактикалык да бирдик болуп саналат. Текст эне тилди окутуунун маанилүү эки багытын: тил системасын таанып-билүүгө жана сүйлөшүүнүн норма-эрежелерин, түрдүү кырдаалдарда кептик жүрүм-турумдун үлгүсүн бириктирип үйрөтүүгө шарт түзөт. Бул шартта текст тилдик системаны тейлеген мыйзам, нормаларды ж.б. тилдин функционалдык маанилери аркылуу өздөштүрүүгө өбөлгө болот.

Функционалдык стилдердин түрлөрүнө жараша тексттерди класстар боюнча колдонуунун болжолдуу пайыздык катышы 1-таблицада берилди.

Класстар	Сүйлөшүү	Көркөм	Публицистика	Окуу-илимий	Иштиктүү стиль
5-7	5%	45-50%	30-35%	10%	5%
8-9	5%	30-35%	25-30%	15-20%	15%
10-11	5%	15-20%	30-35%	20-25%	20%

Эне тилин окутууда элдик педагогиканын «жакшы сүйлөгөнгө сүйлөп гана үйрөнүүгө болот», «жакшы ойлонсоң, жакшы сүйлөйсүң» деген накыл-насаатын, улуттук этникалык-тилдик өзгөчөлүктөрүн эске алуу талабы да коюлат. Орто мектепти бүткөн окуучу кеп ишмердүүлүгү – бул адам баласынын жеке, жалпы жана бардык ишмердүүлүктөрүнүн ажырагыс бөлүгү, компоненти экендигине бекем ынанууга тийиш. Кеп ишмердүүлүгүн өстүрүп-өркүндөтүү ой-жүгүртүүгө, ой жүгүртүү аң-сезимге, ал таанып-билүүгө, ал эми таанып билүү кызыгууга,

умтулууга байланыштуу, атүгүл көз каранды. Демек, кыргыз тилин окутууда окуучунун кеп ишмердүүлүгүн өркүндөтүү менен анын өзүн-өзү таанып-билүүсү, инсан катары калыптануусу, коомго, коомдогу социалдык-турмуштук жагдай-шарттарга жараша өз көз карашынын иштелип чыгышы, коллективде жашоого көнүгүүсү, турмуштук, ишмердүүлүк максатын аныктап, ага жетүүгө өбөлгө түзүлүшү, жеке суроо-талаптарын, муктаждыктарын канагаттандырууга жол табышы, тилди баарлашуунун максаты менен кырдаалына жараша колдоно билүүсү сыяктуу турмуштук зарыл компетенцияларга ээ болуусун камсыз кылуу маселелери чечилүүгө тийиш.

Окуу ресурстарын тандоонун жана окутуунун принциптери

Кыргыз тилин окутуунун стандарты окутуунун жалпы дидактикалык принциптерине (илимийлүүлүк, жеткиликтүүлүк, табигыйлык, ырааттуулук, көрсөтмөлүүлүк ж.б.) жана жеке предметтик принциптерге негизделет. Предметтик принциптер эне тилди өздөштүрүүнүн мыйзам-ченемдеринен келип чыгат.

Коммуникативдик принцип;

Тил жана ойлоонун биримдиги принциби;

Окуучулардын сүйлөшүү практикасынан тексттин теориясына өтүү принциби;

Интеграциялык принцип;

Стратегиялык принцип;

Тил, кеп жана текстти биримдикте окутуу принциби.

Коммуникативдик-ишмердүүлүк багытты ишке ашырууну камсыз кылуучу төмөндөгүдөй окуу ресурстарын тандоо принциптери да эске алынат:

Дүйнө таануучулук принцип тилди дүйнө таанууну калыптандыруучу каражат катары, анын келип чыгышы, тарыхый өнүгүшү, функциялары, системалуулугу, тилдердин көп түрдүүлүгү, жазуу-сызуунун келип чыгышы, кыргыз эли, тарыхы, маданияты, кыргыз адабий тили жана аны коомдук турмуштун бардык чөйрөлөрүндө колдонуу, өнүктүрүү, сыймыктануу, коргоо ж.б. маалыматтарды камтыган окуу материалдарын (тексттерди) тандоону талап кылат.

Системалык-функционалдык принцип кептин түрдүү типтерине жараша тандалган жана түрдүү стилдердеги тексттерди колдонууну көңүлгө алат. Ал аркылуу окуучулардын кеп ишмердүүлүктөрүн өркүндөтүүнүн теориялык жана практикалык негиздерин үйрөтүү, кыргыз адабий тилин баарлашууну ишке ашыруучу, информация сактоону камсыз кылган система катары туюндурган негизги түшүнүктөрдү тандоо, өздөштүрүү ишке ашат.

Эстетикалык принцип эне тилдин байлыгын, анын көркөм сөз каражаттарын, кеп маданиятын, тексттин этикалык, эстетикалык жагдайларын талдап үйрөнүүнү талап кылат. Аларды өздөштүрүү менен окуучунун кебинин көркөм, орундуу, эмоционалдуу болуусун, кеп ишмердүүлүгүн сапаттуу өркүндөтүүнү көздөйт. Кыргыз жергесинин, кыргыз маданиятынын өзгөчөлүктөрүн чагылдырган тексттердин мазмунун жеткире өздөштүрүүгө багытталат.

Предмет аралык принцип кыргыз тилин окутуунун мазмунуна башка окуу предметтеринин материалдарын киргизүүнү, ал аркылуу окуучунун предметтер боюнча билимдерин тереңдетүү, бышыктоо максатын көздөйт.

Практикалык принцип эне тилдин практикалык негиздерине басым коюп, төмөнкүдөй милдеттерди чечет:

– тилдик фактыларды (жана тексттерди) талдоо, өздөштүрүү, классификациялоо, оңдоо, толуктоо, кайра түзүү, өз алдынча текст түзүү сыяктуу көндүмдөрдү калыптандырууга багытталган окуу материалдарын тандоо;

– керектүү маалыматтарды табуу, текст менен иштөө, баалоо, кайра иштеп чыгуу, кырдаалдар жана чөйрөгө ылайык маек куруу, өз пикирин, тыянагын билдирүү;

– окуучулардын түйүндүү жана предметтик компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга багытталган окуу ишмердүүлүгүнүн формаларын, методдорун жана каражаттарын практикада колдонуу ж.б.

2.3. Предметтик билгиликтер

Предметтик билгиликтерди аныктоодо авторлор төмөнкүлөрдү эске алышты:

Кептик-ой жүгүртүүчү ишмердүүлүгү төмөнкүдөй фазаларга ээ: мотив– максат – багыт алуу – пландаштыруу – ишке ашыруу – текшерүү;

Кептик ишмердүүлүк процессинде сүйлөөчүнүн кебинде колдонулган грамматикалык категориялар жана угуучунун кебиндеги грамматикалык категориялар шайкештикте болот;

Адамдын кеби анын дүйнө таанымын жана маданий деңгээлин чагылдырат.

Мына ушуга байланыштуу эне тилин окуп-үйрөнүүдө ээ болуучу төмөнкүдөй жалпы билгиликтер белгиленди:

тил таануучулук – тилдин системасын, тактап айтканда, тилдин түзүлүшү, анын категориялары тууралуу билимге ээ болуу, анын ичинде орфографиялык жана пунктуациялык сабаттуулукка жетишүү;

кептик– кептик кырдаалдарга жана тилдик нормаларга ылайык жазуу жана оозеки формада карым-катнашты ишке ашыруу, өзүнүн кептик мүмкүнчүлүктөрүн өркүндөтөт жана сөздүк корун байытуу, байланыштуу кебин, сүйлөө, жазуу маданиятын өркүндөтөт;

маданият таануучулук – тилдин улуттук-маданий өзгөчөлүгүн үйрөнөт, тил аркылуу элдин улуттук баалуулуктарын таанып-билет, элдик жана этномаданий лексиканы өздөштүрөт.

Эми булардын ар бирин кененирээк түшүндүрсөк, тилдик компетенттүүлүккө ээ болуу өзүнө буларды камтыйт:
– 11-классты бүтүрүүчү эне тилинин жеке жана жалпы мыйзамдарын чагылдыруучу нормалар жана эрежелер боюнча билимге ээ болот, лингвистикалык маалыматтарды талдап -түшүндүрө алат, аналитикалык ой жүгүртүү көндүмдөрүнө ээ болот дегенди билдирет;
тилдик бирдиктердин, тилдин системасындагы алардын функцияларын тексттеги ролу менен байланышта түшүнөт;
лингвистикалык түшүнүктөрдү, алардын кептеги функциялары менен маанилерин тексттин стилдерине ылайык комплексттүү түшүнүшөт;
тилдик бирдиктердин синонимдештигин, структурасын, семантикасын тексттин стилдерине жараша айырмалай алышат;
кептин оозеки жана жазуу формаларынын өзгөчөлүктөрүн айырмалай билишет;
окуп үйрөнгөн орфограммалардын жана пунктуациялык эрежелердин көлөмүнө ылайык орфографиялык жана пунктуациялык көндүмдөргө ээ болот.
Кептик компетенттүүлүккө ээ болуу булар менен түшүндүрүлөт:
– мектептин бүтүрүүчүсү (сүйлөөчү-угуучу) карым-катнаштык негизде аткарылуучу милдеттерди аныктоого, тилди пикир алышуунун ар кыл кырдаалдарында оозеки жана жазуу формасында пайдаланууга, өзүнүн сөздүк корун байытуу менен кептик мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө жөндөмдүү дегенди билдирет.
карым-катнаштын (коммуникациянын) максатына ылайык жүрүп жаткан сүйлөшүүнүн же текстеги ойдун предметин жана темасын түшүнөт жана түшүндүрүп бере алат;
тексттеги негизги идеяны жана кошумча маалыматтарды бөлүп көрсөтүп, аларды талдап салыштырат;
мазмунуна ылайык тексттердин функционалдык-семантикалык типтерин, кептин ар кыл түрлөрүн, тексттин жанрлары менен стилдерин айырмалайт жана оозеки, жазуу жүзүндө пайдалана алат;
адабий тилдин (стилдердин) нормаларына, пикир алышуунун максатына (кептик кырдаалдарга) ылайык текст түзөт;
текстти ар кыл стилдик айырмачылыктарына (бир стилдеги текстти экинчи стилге айландыруу), түрдүү эмоционалдык жагдайларга (тондорго) ылайыктап кайрадан түзөт.
Маданият таануучулук компетенттүүлүккө ээ болуу булар менен түшүндүрүлөт:
мектеп бүтүрүүчүсү эне тилин жетик өздөштүрүү аркылуу социалдык- маданий- кептик шартты жана тарыхый-маданий контекстти эске алууга жөндөмдүү дегенди билдирет, б.а.:
коомдо жүрүм-турумдун нормаларына ылайык баарлашуунун да социалдык ролу менен маани-маңызын түшүнө алат;

элдин маданий мурасынын маанилүү бөлүгү катары тилге жекече мамилесин билдирет;
кеп адебинин нормаларына ээ болот.

2.4. Предметтик жана түйүндүү билгиликтердин байланышы

Түйүндүү билгиликтер (маалыматтык, социалдык-коммуникативдик, өзүн-өзү уюштуруу жана көйгөйлөрдү чече билүүчүлүк) кыргыз тили сабагында предметтик: тил таануучулук, кептик жана маданият-таануучулук билгиликтер аркылуу калыптанат (2-чиймени караңыз).

2-чийме.Предметтик жана түйүндүү билгиликтердин байланышы

Предметтик билгиликтер

- **Тил таануучулук**
- **Кептик**
- **Маданият таануучулук**

Каражаттары

- **Интерактивдүү методдор**
- **Актуалдуу тексттер, аларга тапшырмалар**
- **Турмуштук кырдаалдар**

Түйүндүү билгиликтер

- **Маалыматтык**
- **Социалдык-карым-катнаштык**
- **Өзүн -өзү уюштуруу жана көйгөйлөрдү чечүү**

Турмуштук кырдаалдардан алынган кызыктуу тексттерди окуучулардын окуу (угуу) жана талкуулоо аркылуу ой жүгүртө билүү жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү, ал тексттердин мазмунундагы таанытуучу жана тарбиялык баалуулук багыттарды аныктап-талдоого окуучуларга көмөктөшүү-негизги иш-аракеттерден болуп саналат. Ал тексттерди сынчыл көз караш менен баалоо да абдан маанилүү, анткени ал тексттерден маалыматтарды табууга, башкалардын пикирлерин уга билүүгө жана өз пикирин калыптандырууга, түрдүү көз караштарды салыштырууга үйрөтөт.

Бай сөздүк корго ээ мектеп окуучусу өз оюн эркин жана так билдирүүгө жөндөмдүү болуу менен ар түрдүү кырдаал жана карым-катнаштын чөйрөлөрүндө жазуу жана сүйлөө аракеттери аркылуу көп ийгиликтерге жетишет. Эне тили боюнча карым-катнаштын маданиятына жетишүү бул – башка элдердин да маданиятын сыйлоо сезимин өнүктүрүүнү жөнгө салат.

Предметтик билгиликтерди аныктоодо авторлор төмөндөгүлөрдү:

кеп-ой жүгүртүү ишмердиги «мүдөө – максат – багыт алуу – пландоо – жүзөгө ашыруу – көзөмөлдөө» ирээти менен жүрөрүн;

кеп ишмердигинде сүйлөөчүнүн кебинде колдонулган грамматикалык котегориялар жана угуучунун кебиндеги грамматикалык категориялар шайкештикте болорун эске алышты.

Буга негизденип байланыштуу кептик, тил таануучулук жана маданият таануучулук билгиликтер бөлүнүп алынды.

- Кептик билгилиги – кеп ишмердигинин негизги 4 түрүндөгү (сүйлөө, угуу, окуу, жазуу) билгичтиктерди өнүктүрүүнү жүзөгө ашырат.
- Тил таануучулук билгилиги аркылуу – негизги мектеп үчүн тандап алынган темаларга, баарлашуу чөйрөлөрү менен кырдаалдарына жараша тилдик (фонетикалык, орфографиялык, лексикалык, грамматикалык) каражаттарды колдоно билүү, үйрөнүлүп жаткан тилдеги өзгөчөлүктөр жөнүндө билимдерди, ойду туюнтуучу ар түрдүү ыкмаларды өздөштүрүүгө жетишилет.
- Билгичтиктерди өнүктүрүүдө маалымат алуу жана алган маалыматтарды башкаларга өткөрүп берүү үчүн тилдик каражаттардын жетишсиздиги эске алынат. Мындай учурда реалдуу баарлашуу шартында жетишпеген билимдердин ордун толуктоо үчүн катнаш стратегияларын колдоно билүү зарыл болот.

Азыркы заманбап методиканын өзгөчөлүгү окуу процессинин шарттарын табигый катнаш шарттарына жакындатууга умтулуу менен мүнөздөлөт. Андыктан мугалим менен окуучунун эки тараптуу, биргелешкен чыгармачыл ишмердигинин натыйжасында предметтик (тил таануучулук, кептик жана маданият таануучулук) билгиликтерди калыптандырууга зор маани берилет. Предметтик билгиликтер окуучулардын чыныгы муктаждыктарына, катнаш үчүн зарыл жана өз ара макулдашылган билгичтикеринин мүмкүнчүлүгүнө жараша

аныкталып, маалыматтык, социо-катнаштык, өз ишмердигин уюштурууга жана маселе чечүүгө байланышкан орчундуу билгиликтерди калыптандырууга шарт түзөт.

2.5. Мазмундук түзүм. Окуу материалдарынын мазмундук түзүмдөргө жана класстарга жараша бөлүштүрүлүшү

Кыргыз тили предметинин мазмуну жөнөкөйдөн татаалга кеткен өз алдынча системаны түзүп турат. Ал кыргыз тилин эне тили катары окутуунун негизги багыттары катары эсептелинет жана ал мугалим менен окуучуга предмет боюнча түшүнүктү жалпылап жана бүтүндүгүн түшүндүрөт.

Кыргыз тилинин мазмунунун өзөгүн төмөндөгү бөлүктөр түзөт:

-сөз, анын тилдеги жана кептеги орду;
-сүйлөм, анын тилдеги жана кептеги орду;
-байланыштуу кеп, кептин түрлөрү, текст жана стилдер;
-орфография;
-пунктуация.

Бул мазмундук өзөк окутуунун бардык этаптарын аралап өтүүчү сызыкты түзөт жана ар бир класстын тиешелүү учурларында ачылып берилет. Курс кыргыз тилин башталгыч класстардан тартып окутуунун логикалык уландысы болуп саналат, т.а. жалпы мазмун, окуп-үйрөнүүнүн формалары менен методдору уланмалуулук принцибинин негизинде түзүлгөн.

Курс төмөндөгүдөй этаптарга бөлүнөт:

Аталган курстардын урунттуу мазмуну төмөндөгүдөй:

1-этап. 5-класс: башталгыч класс менен жогорку класстардын материалдарын камтыган аралык этап.

Бул этапта текст жөнүндө, тил бирдиктери: сөз, сөз айкаштары, сүйлөм, алардын кептеги кызматы жөнүндө маалыматтар кайталанат, тереңдетилет. Фонетика, орфоэпия жана графика боюнча («сөз жана анын тыбыштык кабы (кабыгы)») маалыматтар өзүнчө бөлүктөр менен берилет.

2-этап. 6-7-класстар: морфология курсу.

3-этап. 8-9-класстар: синтаксис курсу.

4-этап. 10-11-класстар: лексика жана грамматика боюнча материалдарды жалпылоо, системалоо ишке ашат. Мындан сырткары, байланыштуу кеп, кеп маданияты, кептин түрлөрү, текст жана стилдер боюнча окуу материалдары тереңдетилет. Окуучулардын жазуу жана оозеки багыттагы практикалык көндүмдөрүн өнүктүрүүгө өзгөчө көңүл бурулат.

Окуу курсунун мазмунунун түшүндүрмөсү:

Мазмундук өзөктүн биринчи, т.а. "Сөз, анын тилдеги жана кептеги орду" аттуу бөлүгүндө сөздүн мааниси, кептеги ролу, сөз түркүмдөрү, алардын түрлөрү, кептеги кызматы ачылып берилет;

"Сүйлөм жана анын кептеги орду" аттуу бөлүгүндө сөз айкашы, сүйлөм, алардын түрлөрү, сүйлөмдүн кептеги коммуникативдик кызматы ачылып берилет;

«Байланыштуу кеп, кептин түрлөрү, текст жана стилдер» (5-11-кл.) аттуу бөлүгүндө байланыштуу кеп, кептин түрлөрү, текст, анын түзүлүшү жана стилдер тууралуу түшүнүк берилет жана окуучулардын байланыштуу кебин өтүктүрүү, текст түзүп жазуу-сүйлөө ишмердүүлүгүн өркүндөтүү иштери аткарылат;

Орфография (5-11-кл.) бөлүгүндө окуучулардын орфографиялык сабаттуулугу бекемделинет;

Пунктуация (5-11-кл.) бөлүгүндө окуучулар сүйлөмдөрдү жазуудагы сабаттуулугу бекемделинет.

Бул этаптардын ар биринин өзөгүн байланыштуу кеп, кептин түрлөрү жана стилдер, кеп ишмердүүлүгүнүн төрт түрү (угуу, сүйлөө, окуу, жазуу) аралап өтөт. Ал материалдар жөнөкөйдөн татаалга кеткен системалык ырааттуулук менен ар бир этапта ар бир класста грамматикалык-лексикалык материалдар менен бирге жуурулуштуруп сунушталып отурат.

<u>5-класс.</u>

Фонема жөнүндө түшүнүк

Үндүү жана үнсүз тыбыштар жөнүндө түшүнүк. Үндөштүк мыйзамы (сингармонизм) жөнүндө түшүнүк.

Лексика жана кеп маданияты бөлүмүндө лексика жөнүндө түшүнүк аттуу темада сөздүн лексикалык жана грамматикалык мааниси, бир маанилүү жана көп маанилүү сөздөр, тика жана кыйыр маанилери, синоним, антоним жана омонимдер;

Сөз жасоо, сөздүн курамы аттуу бөлүмдө – сөздүн уңгу жана мүчөсү, сөз мүчөлөрүнүн түрлөрү, уңгулаш сөздөр.

Сөз түркүмдөрүнөн – зат атооч, алардын грамматикалык түзүлүшүнө карай жөнөкөй жана татаал зат атоочтор болуп бөлүнүшү, зат атоочтордун мүчөлөргө жараша өзгөрүштөрү, алардын жөндөлүшү.

Сын атооч, алардын грамматикалык түзүлүшүнө карай жөнөкөй жана татаал сын атооч болуп бөлүнүшү, туунду жана тубаса сын атоочтор;
Этиш сөз түркүмү, алардын грамматикалык түзүлүшүнө карай жөнөкөй жана татаал этиштер болуп бөлүнүшү, негизги жана жардамчы этиштер, этиштин жакталышы, чактары, аларды уюштуруучу формалар;
Жөнөкөй сүйлөм жана анын түрлөрү (баш жана айкындооч мүчөлөр, бир өңчөй мүчөлөр, каратма сөз, кириндн сөз)
Татаал сүйлөмдүн тутумундагы жөнөкөй сүйлөмдөрдүн байланыш каражаттары. Тике жана кыйыр сөз. Адеп диалогу.
Текст. Текст, анын мүнөздүү белгилери (тексттин тематикалык, маанилик, стилдик, грамматикалык бүтүн бирдиги).Тексттин маанилик бүтүндүгү. Тексттин эң кичине бирдиги сүйлөм, тексттин темасы жана негизги оюу.Текстке ат коюу (темага же негизги ойго байланыштуу).Тексттин планы тууралуу түшүнүк. Жөнөкөй план.
Кептин түрлөрү. Кептин түрлөрү: баяндоо, сүрөттөө, ой жүгүртүү (жалпы маалымат).Баяндоо, анын мүнөздүү белгилери. Сүрөттөө жөнүндө жалпы маалымат. Сүрөттөө объектилеринин түрлөрү: жандуу, жансыз заттарды сүрөттөө.

<u>6-класс.</u>

Лексика, фразеология, лексиография, фразеология жана кеп маданияты бөлүмүнөн.
Кыргыз тилинин сөздүк кору, анын ар түрдүү катмарлары. Диалектилик, кесиптик сөздөр. Терминдер. Эскирген сөздөр, алардын түрлөрү: историзмдер, архаизмдер, неологизмдер.
Фразеологизмдер жөнүндө түшүнүк. Лексикография. Лексикография жөнүндө түшүнүк.
Сөз жасоо, орфография жана кеп маданияты бөлүмүнөн: Сөз жасоонун жолдору. Сөз жасоочу мүчөлөр, алардын түрлөрү, Сөздүн синтаксистик жол менен жасалышы, татаал сөздөр, алардын түрлөрү. Сөздүн лексикалык-семантикалык жол аркылуу жасалышы.
Кыргыз орфографиясынын негизги эрежелери.
Морфология, орфография жана кеп маданияты бөлүмүнөн: Зат атоочтун жөндөлүш типтери.
Сын атоочтун даражалары. Сын атоочтун түрлөрү. Сын атоочтун жазылышы.
Сан атоочтун сөз түркүмү катары мүнөздөмөсү. Сан атоочтун грамматикалык түзүлүшүнө карай бөлүнүшү. Сан атоочтун маанилерине карай бөлүнүшү.
Ат атоочтун сөз түркүмү катары мүнөздөмөсү. Ат атоочтун грамматикалык түзүлүшүнө карай бөлүнүшү. Ат атоочтун маанисине карай бөлүнүшү.
Этиштин ыңгайлары. Этиштин мамилелери. Этиштин мамилелери жөнүндө түшүнүк.
Жөнөкөй сүйлөм (айкындооч мүчөлөр, бир өңчөй мүчөлөр, каратма сөз, кириндн сөз).

Татаал сүйлөм: Тике сөздү камтыган багыныңкы татаал сүйлөм. Тике жана кыйыр сөз. Диалог жана монолог
Текст. Тексттин мүнөздүү белгилери (кайталоо).Тексттин маанилик бүтүндүгү. Тексттин темасы; тема жана подтема. Тексттин түзүлүшү, окуянын башталышы, өнүгүшү жана аякташы. Абзац, анын текст түзүүдөгү мааниси. Тексттин жөнөкөй планы (тереңдетип үйрөтүү).
Кептин түрлөрү. Жандуу, жансыз заттарды, айлана-чөрөнү сүрөттөө (кайталап бышыктоо же тереңдетип кайталоо).
Кептин стилдери. Стиль жөнүндө түшүнүк. Кептин оозеки жана жазма стили. Оозеки сүйлөшүү стилинин мүнөздүү белгилери (алгачкы маалымат). Көркөм стиль, анын мүнөздүү белгилери: колдонулуш чөйрөлөрү, колдонулуш тил каражаттары (лексикалык, морфологиялык, синтаксистик). Расмий эмес иш кагаздар. Тил кат. Ишеним кат. Дарек (адрес). Телеграмма.
<u>7-класс.</u>
Морфология, орфография жана кеп маданияты.
Тактоочтун сөз түркүмү катары мүнөздөмөсү. Тактоочтун грамматикалык түзүлүшүнө карай бөлүнүшү. Тактоочтун маанисине карай бөлүнүшү.
Тууранды сөздөрдүн сөз түркүмү катары мүнөздөмөсү. Тууранды сөздөрдүн түзүлүшүнө карай бөлүнүшү.Тууранды сөздөрдүн маанисине карай бөлүнүшү.
Сырдык сөздөрдүн лексикалык жана грамматикалык мүнөздөмөсү. Сырдык сөздөрдүн маанисине карай бөлүнүшү. Сырдык сөздөрдүн жазылышы жана колдонулуучу тыныш белгилер.
Этиштин өзгөчө формалары жөнүндө түшүнүк. Атоочтуктар жана чакчылдар.
Кызматчы сөздөрдүн маани бербөөчү сөз түркүмү катары мүнөздөмөсү, алардын түрлөрү. Жандоочтор, кызматчы сөз катары негизги касиети. Жандоочтордун бөлүнүшү. *Бөлүкчөлөр*, алардын негизги касиети. Бөлүкчөлөрдүн бөлүнүшү. Жөнөкөй сүйлөм (атоочтук жана чакчыл түрмөктөр)
Текст. Тексттин темасы, анын бөлүнүшү (кеңейтип кайталоо). *Тексттин маанилик бүтүндүгү*. Тексттин бөлүктөрү: тексттеги ойдун башталышы, өнүгүшү, аякташы (кайталоо).Тексттеги сүйлөмдөрдү байланыштыруучу тышкы тил каражаттары (сөздөрдүн кайталанышы, 3 жактагы жактама, шилтеме ат атоочтор, синоним жана антоним сөздөр, тектеш аталуулар). Орундуу кайталоо, анын зарылдыгы. Орунсуз кайталоо, аны чектетүүнүн жолдору.
Кептин түрлөрү. Баяндоо, сүрөттөө (айлана-чөйрөнү) (кайталоо). Ал-абалды (адамды, айбанды) сүрөттөө. Ой жүгүртүүнүн мүнөздүү белгилери.
Кептин стилдери. Көркөм стилге мүнөздүү тил каражаттары (кайталоо). Илимий стиль, анын мүнөздүү белгилери: колдонулуш чөйрөсү, колдонулуш тил каражаттары (лексикалык, морфологиялык, синтаксистик).

Публицистикалык стиль тууралуу жалпы түшүнүк. Расмий эмес иш кагаздары. Өмүр баян. Мүнөздөмө. Аннотация. Түшүнүк кат.

8-класс.

Сөз айкашы, анын мүнөздүү белгилери. Сөз айкашынын түрлөрү. Сүйлөм, анын негизги белгилери. Сүйлөмдүн айтылыш максаттарына карай бөлүнүшү. Сүйлөмдүн түзүлүшүнө карай бөлүнүшү.

Сүйлөмдүн грамматикалык түзүлүшү баш жана айкындооч мүчөлөрдүн катышына карай бөлүнүшү. Эки тутумдуу жана бир тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөр.

Сүйлөм мүчөлөрү, анын баш жана айкындооч мүчөлөрү жөнүндө түшүнүк.

Ээ, анын грамматикалык түзүлүшү, жөнөкөй жана тутумдаш ээ. Баяндооч, анын грамматикалык түзүлүшү, жөнөкөй жана тутумдаш баяндоочтор. Баяндоочтун түрлөрү.

Аныктооч, анын грамматикалык түзүлүшү: жөнөкөй жана татаал аныктоочтор. *Толуктооч,* анын грамматикалык түзүлүшү: жөнөкөй жана татаал толуктоочтор. *Бышыктооч,* анын грамматикалык түзүлүшү: жөнөкөй жана татаал бышыктоочтор.

Сүйлөмдүн бир өңчөй мүчөлөрү, алардын мүнөздүү белгилери.

Сүйлөм тутумунда сөздөрдүн көндүм болгон түз орун тартиби жана өзгөргөн терс орундары.

Текст. Тексттин түрлөрү, тексттеги абзац, микротема (тереңдетип кайталоо).Тема менен негизги ойдун сүйлөмдөгү орун тартиби түз жана өзгөргөн, терс экспрессивдүү орун тартиби. Тексттеги сүйлөмдөрдүн өз ара ички маанилик байланышуу жолдору (уланма байланыш, темалар аралык байланыш, удаалаш байланыш). Тексттеги сүйлөмдөрдүн байланыштыруучу тил каражаттары.

*Кептин түрлөрү.*Сүрөттөөнүн объектилери: жандуу, жансыз заттар, орун, айлана-чөйрө, ал-абал (кайталоо).Ой жүгүртүүнүн структурасы: тезис, далилдер, тыянак, аларды байланыштыруучу каражаттар. Ой жүгүртүүнүн баяндоодон жана сүрөттөөдөн болгон айырмачылыгы.

Кептин стилдери. Илимий стилге мүнөздүү тил каражаттары жана андагы кептин берилиш өзгөчөлүгү (кайталоо). *Публицистикалык стиль:* колдонулуш чөйрөлөрү, колдонулуш милдеттери, кептин берилиш өзгөчөлүктөрү, колдонулуш тил каражаттары (лексикалык, морфологиялык, синтаксистик). Публицистикалык стилде аткарылуучу иштерге мүнөздөмө. Макала (дубал газетага). Газеттик жана журналдык кабарлар, жаңылыктар.

9-класс.

Сүйлөмдүн обочолонгон түшүндүрмө мүчөлөрү тууралуу түшүнүк жана алардын түрлөрү.

Сүйлөмдө мүчө боло албаган сөздөр. *Каратма сөз, Киринди сөз.* Сырдык сөз.

Атоочтук түрмөк, чакчыл түрмөк.

Татаал сүйлөм, анын грамматикалык түзүлүшүнө карай бөлүнүшү: тең байланыштагы татаал сүйлөм, багыныңкы байланыштагы татаал сүйлөм, анын жөнөкөй сүйлөмдөн айырмасы.
Көп багыныңкылуу татаал сүйлөм.
Төл жана бөтөн сөз. Бөтөн сөздү колдонуу жолдору: тике жана кыйыр сөз.
Жазууда тыныш белгилерин колдонулуш мааниси, кызматы. Тыныш белгилерди колдонуунун негизги эрежелери.
Текст, анын мүнөздүү белгилери боюнча билимдерди системалаштыруу жана жалпылаштыруу.
Кептин түрлөрү. Кептин түрлөрү боюнча билимдерин системалаштыруу жана жалпылаштыруу. Кептин түрлөрү менен кептин стилдеринин карым-катнашы, баяндоо, сүрөттөөнүн көркөм стиль менен карым-катнашы.
Кептин стилдери. Публицистикалык стилдин башка стилдерден өзгөчөлүгү (тереңдетип, кеңейтип кайталоо).Расмий-иштиктүү стиль, анын мүнөздүү белгилери: колдонулуш милдеттери, кептин берилиш өзгөчөлүктөрү, колдонулган тил каражаттары.Расмий эмес иш кагаздары боюнча өтүлгөндөрдү тереңдетүү жана алардын татаал түрлөрүн (мүнөздөмө, токтом, отчет) өздөштүрүү.Расмий иш кагаздары: мыйзам, указ, буйрук. Илимий стилде аткарылуучу практикалык иштерге мүнөздөмө. Тезис. Доклад.
10-класс.
Сөздөрдүн көп маанилүүлүгү жана алардын пайда болуу жолдору. Омонимдер, алардын пайда болуу жолдору. Синонимдер, алардын түрлөрү. Антонимдер, алардын түрлөрү. Табу жана эвфемизмдер.
Кыргыз адабий тили жана жергиликтүү диалектилери боюнча жалпы маалымат.
Этиштин татаал формалары, алардын мүнөздүү белгилери.
Баш мүчөлөрдүн арасына сызыкчанын коюлушу. Татаал сүйлөмдүн синтаксиси.
Татаал сүйлөмдүн тутумундагы жөнөкөй сүйлөмдүн арасына коюлуучу тыныш белгилер.
Кептин түрлөрү. Кептин түрлөрү жана кептин стилдеринин карым-катнашы; ой жүгүртүү менен илимий стилдин карым катнашын аныктоо; публицистикалык стилдеги тексттен баяндоо жана ой жүгүртүү кебинин элементтерин таап, алардын публицистикалык стиль менен карым-катнашын аныктоо.
Кептин стилдери. Кептин стилдери боюнча билимин системалаштыруу жана жалпылаштыруу.Кептин стилдеринин стилдик белгилери боюнча өз ара карым-катнашы.Расмий иш кагаздары. *Программа. Устав.* Илимий стилде аткарылуучу практикалык иштерге түшүнүк. *Реферат. Конспект. Цитата.* Публицистикалык стилде аткарылуучу практикалык иштер тууралуу түшүнүк. *Интервью. Репортаж.*
11-класс.
Адабий тилинин өнүгүүсү жана калыптануусу.
Кыргыз эли колдонгон жазуулар: Орхон-Енисей, араб, латын, орус жазуулары .

Фразеологизмдер жана алардын мүнөздүү белгилери. Фразеологизмдердин өз ара бөлүнүшү (фразеологиялык айкаштар, фразеологиялык ширелүүлөр, фразеологиялык бирдиктер). Фразеологизмдердин макал-лакаптар менен карым-катышы жана айырмасы.
Кыргыз тилинин лексикасынын байышынын негизги багыттары, жолдору (булактары).
Стиль, стилистика жана кеп маданияты
Кыргыз адабий тилинин өнүгүшү
Кептин түрлөрү. Кептин түрлөрү боюнча билимин системалаштыруу жана жалпылаштыруу. Кептин түрлөрү жана кептин стилдеринин карым-катнашы (кептин ой жүгүртүү менен илимий жана публицистикалык стилдин байланышы).
Кептин стилдери. Расмий жана расмий эмес иш кагаздары боюнча билимдерин системалаштыруу жана жалпылаштыруу. Публицистикалык стилде аткарылуучу практикалык иштер тууралуу түшүнүк. Портреттик очерк. Макала. Илимий стилде аткарылуучу практикалык иштерге түшүнүк. Библиография. Конспект. Реферат. (Кеңейтип кайталоо). Көркөм адабий стилдеги аткарылуучу иштер. Аңгеме, жомок, тамсил, эссе.
Кеп маданияты жөнүндө түшүнүк. Кеп маданиятынын белгилери жана анын компоненттери. Кептин тазалыгы, кептин тактыгы, тууралыгы, логикалуулугу, кептин орундуулугу, кеп адеби, кептин байлыгы, эмоционалдуулугу, булардын өз ары катышы жана тил каражаттары. Чечендик кеп, анын белгилери.

Окуу материалын мазмундук өзөктөр боюнча класстарга бөлүштүрүү

№	Мазмунду к өзөк	5 класс	6 класс	7 класс	8 класс	9 класс	10 класс	11 к

1	Сөз, анын тилдеги жана кептеги орду	Фонема жөнүндө түшүнүк. Үндүү жана үнсүз тыбыштар жөнүндө түшүнүк. Үндөштүк мыйзамы (сингармонизм) Лексика жана кеп маданияты Бир маанилүү жана көп маанилүү сөздөр, тике жана кыйыр маанилери, синоним, антоним жана омонимдер	Үнсүз тыбыштардын классификациясы, Үнсүздөрдүн окшошуусу жана окшошпоосу Фонема Лексика, фразеология, лексиография, фразеология жана кеп маданияты Кыргыз тилинин сөздүк кору, анын ар түрдүү катмарлары. Диалектилик, кесиптик сөздөр. Терминдер. Эскирген сөздөр, алардын түрлөрү: историзмдер, архаизмдер, неологизмдер. Фразеологизмдер. Лексикография.	Морфология, орфография жана кеп маданияты. Тактоочтун сөз түркүмү катары мүнөздөмөсү. Тактоочтун грамматикалык түзүлүшүнө карай бөлүнүшү. Тактоочтун маанисине карай бөлүнүшү. Тууранды сөздөрдүн сөз түркүмү катары мүнөздөмөсү. Тууранды сөздөрдүн түзүлүшүнө карай бөлүнүшү. Тууранды	Сөз айкашы, анын мүнөздүү белгилери. Сөз айкашынын түрлөрү.	Каратма сөз, Киринди сөз. Сырдык сөз.	Сөздөрдүн көп маанилүүлүгү. Омонимдер, синонимдер, антонимдер, алардын түрлөрү жана стилдик багытта колдонулушу. Табу жана эвфемизмдер. Кыргыз адабий тили жана жергиликтүү диалектилери	Лек лекс жол Фра (фра айка фра шир фра бир алар багы колд мака Ада өнүг калы Кыр колд жаз Ени латы жаз

Сөз жасоо, сөздүн курамы Сөздүн уңгу жана мүчөсү, сөз мүчөлөрүнүн түрлөрү, уңгулаш сөздөр	Сөз жасоо, орфография жана кеп маданияты Сөз жасоонун жолдору. Сөз жасоочу мүчөлөр, алардын түрлөрү, Сөздүн синтаксистик жол менен жасалышы, татаал сөздөр, алардын түрлөрү. Сөздүн лексикалык-семантикалык жол аркылуу жасалышы.	сөздөрдүн маанисине карай бөлүнүшү. Сырдык сөздөрдүн лексикалык жана грамматикалык мүнөздөмөсү. Сырдык сөздөрдүн маанисине карай бөлүнүшү. Сырдык сөздөрдүн жазылышы жана колдонулуучу тыныш белгилер. Этиштин өзгөчө формалары жөнүндө түшүнүк. Атоочтуктар				Кыр лекс бай неги жол (бул
Сөз түркүмдөрү Зат атооч, жөнөкөй жана татаал зат атоочтор болуп бөлүнүшү, зат атоочтордун мүчөлөргө	Морфология жана кеп маданияты: Зат атоочтун жөндөлүшү. Сын атооч, даражалары. Сын атоочтун түрлөрү, жазылышы.		Зат атооч, сын атооч, сан атооч, ат атооч, этиш	Атоочтук түрмөк, чакчыл түрмөк.	Этиштин татаал формалары, алардын мүнөздүү белгилери.	Сөз бою

		жараша өзгөрүшү, алардын жөндөлүшү. Сын атооч, жөнөкөй жана татаал сын атооч болуп бөлүнүшү, туунду жана тубаса сын атоочтор; Этиш, жөнөкөй жана татаал этиштер, негизги жана жардамчы этиштер, этиштин жакталышы, чактары, аларды уюштуруучу формалар	Сан атоочтун сөз түркүмү катары мүнөздөмөсү. Сан атоочтун грамматикалык түзүлүшүнө карай бөлүнүшү. Сан атоочтун маанилерине карай бөлүнүшү. Ат атоочтун сөз түркүмү катары мүнөздөмөсү. Ат атоочтун грамматикалык түзүлүшүнө карай бөлүнүшү. Ат атоочтун маанисине карай бөлүнүшү. Этиштин ыңгайлары. Этиштин мамилелери.	жана чакчылдар. Кызматчы сөздөрдүн маани бербөөчү сөз түркүмү катары мүнөздөмөсү, алардын түрлөрү. Жандоочтор, кызматчы сөз катары негизги касиети. Жандоочтордун бөлүнүшү. *Бөлүкчөлөр*, алардын негизги касиети. Бөлүкчөлөрдүн бөлүнүшү.				
2	Сүйлөм,	Жөнөкөй сүйлөм жана анын	Жөнөкөй сүйлөм (айкындоооч	Жөнөкөй сүйлөм	Сүйлөм, анын негизги белгилери.	Сүйлөмдүн обочолонгон	Татаал сүйлөмдүн	Тат… син…

		түрлөрү (баш жана айкындоооч мүчөлөр, бир өңчөй мүчөлөр, каратма сөз, киринди сөз)	мүчөлөр, бир өңчөй мүчөлөр, каратма сөз, киринди сөз)	(атоочтук жана чакчыл түрмөктөр)	Сүйлөмдүн айтылыш максаттарына карай бөлүнүшү. Сүйлөмдүн түзүлүшүнө карай бөлүнүшү. Эки тутумдуу, бир тутумдуу жөнөкөй сүйлөм. Сүйлөм мүчөлөрү, анын баш жана айкындооч мүчөлөрү. Ээ, жөнөкөй жана тутумдаш ээ. Баяндооч, жөнөкөй жана тутумдаш баяндоочтор. Баяндоочтун түрлөрү. *Аныктооч,* жөнөкөй, татаал аныктоочтор. *Толуктооч,*	түшүндүрмө мүчөлөрү	синтаксиси	
		Татаал сүйлөмдүн тутумундагы жөнөкөй сүйлөмдөрдүн байланыш каражаттары	Татаал сүйлөм: Тике сөздү камтыган багыныңкы татаал сүйлөм	Жөнөкөй сүйлөмдүн түрлөрү. Атама сүйлөм. Кемтик сүйлөм.		Татаал сүйлөм, тең байланыштагы татаал сүйлөм, багыныңкы байланыштагы татаал сүйлөм. Көп багыныңкылуу татаал сүйлөм.		

			жөнөкөй, татаал толуктоочтор. *Бышыктооч,* жөнөкөй, татаал бышыктоочтор. Сүйлөмдүн бир өңчөй мүчөлөрү, алардын мүнөздүү белгилери. Сүйлөм тутумунда сөздөрдүн түз орун тартиби жана өзгөргөн терс орундары.			
Тике жана кыйыр сөз. Адеп диалогу.	Тике жана кыйыр сөз. Диалог жана монолог		Тике жана кыйыр сөз. Цитата.	Төл жана бөтөн сөз, тике жана кыйыр сөз		

		5 класс	6 класс	7 класс	8 класс	9 класс	10	11
3	Байланы штуу	Текст, анын мүнөздүү белгилери	Тексттин мүнөздүү белгилери	Тексттин темасы, анын бөлүнүшү (кеңейтип	*Текст.* Тексттин түрлөрү, тексттеги абзац, микротема	*Текст,* анын мүнөздүү белгилери	*Кептин түрлөрү.* Кептин түрлөрү жана кептин	Ст жа Кы

		(тексттин тематикалык, маанилик, стилдик, грамматикалык бүтүн бирдиги).Тексттин маанилик бүтүндүгү. Тексттин эң кичине бирдиги сүйлөм, тексттин темасы жана негизги оюу. Текстке ат коюу (темага же негизги ойго байланыштуу). Тексттин планы тууралуу түшүнүк. Жөнөкөй план.	(кайталоо). Тексттин маанилик бүтүндүгү. Тексттин темасы; тема жана подтема. Тексттин түзүлүшү, окуянын башталышы, өнүгүшү жана аякташы. Абзац, анын текст түзүүдөгү мааниси. Тексттин жөнөкөй планы (тереңдетип үйрөтүү).	кайталоо). *Тексттин маанилик бүтүндүгү*. Тексттин бөлүктөрү: тексттеги ойдун башталышы, өнүгүшү, аякташы (кайталоо). Тексттеги сүйлөмдөрдү байланыштыруучу тышкы тил каражаттары (сөздөрдүн кайталанышы, 3 жактагы жактама, шилтеме ат атоочтор, синоним жана антоним сөздөр, тектеш аталуулар). Орундуу кайталоо, анын	(тереңдетип кайталоо).Тема менен негизги ойдун сүйлөмдөгү орун тартиби түз жана өзгөргөн, терс экспрессивдүү орун тартиби. Тексттеги сүйлөмдөрдүн өз ара ички маанилик байланышуу жолдору (уланма байланыш, темалар аралык байланыш, удаалаш байланыш). Тексттеги сүйлөмдөрдүн байланыштыруучу тил каражаттары.	боюнча билимдерди системалаштыруу жана жалпылаштыруу	стилдеринин карым-катнашы; ой жүгүртүү менен илимий стилдин карым катнашын аныктоо; публицистикалык стилдеги тексттен баяндоо жана ой жүгүртүү кебинин элементтерин таап, алардын публицистикалык стиль менен карым-катнашын аныктоо.	тил

				зарылдыгы. Орунсуз кайталоо, аны чектетүүнүн жолдору.				
		Кептин түрлөрү: баяндоо, сүрөттөө, ой жүгүртүү (жалпы маалымат). Баяндоо, анын мүнөздүү белгилери. Сүрөттөө жөнүндө жалпы маалымат. Сүрөттөө объектилеринин түрлөрү: жандуу, жансыз заттарды сүрөттөө. *Кептин стилдери*: оозеки стиль, жазма стиль. Расмий жана расмий эмес иш кагаздар. кулактандыруу,	*Кептин түрлөрү.* Жандуу, жансыз заттарды, айлана-чөрөнү сүрөттөө (кайталап бышыктоо же тереңдетип кайталоо). *Кептин стилдери.* Стиль жөнүндө түшүнүк. Кептин оозеки жана жазма стили. Оозеки сүйлөшүү стилинин мүнөздүү белгилери	*Кептин түрлөрү.* Баяндоо, (айлана-чөйрөнү) сүрөттөө (кайталоо). Ал-абалды (адамды, айбанды) сүрөттөө. Ой жүгүртүүнүн мүнөздүү белгилери. *Кептин стилдери.* Көркөм стилге мүнөздүү тил каражаттары (кайталоо). Илимий стиль, анын мүнөздүү белгилери: колдонулуш чөйрөсү, колдонулуш тил	*Кептин түрлөрү.* Сүрөттөөнүн объектилери: жандуу, жансыз заттар, орун, айлана-чөйрө, ал-абал (кайталоо). Ой жүгүртүүнүн структурасы: тезис, далилдер, тыянак, аларды байланыштыруучу каражаттар. Ой жүгүртүүнүн баяндоодон жана сүрөттөдөн айырмачылыгы. *Кептин стилдери.* *Илимий стилге* мүнөздүү тил каражаттары жана	*Кептин түрлөрү.* Кептин түрлөрү боюнча билимдерин системалаштыруу жана жалпылаштыруу Кептин түрлөрү менен кептин стилдеринин карым-катнашы, баяндоо, сүрөттөөнүн көркөм стиль менен карым-катнашы. *Кептин стилдери.* Публицистикалык стилдин башка стилдерден	*Кептин стилдери*. Кептин стилдери боюнча билимин системалаштыруу жана жалпылаштыруу Кептин стилдеринин стилдик белгилери боюнча өз ара карым-катнашы.Расмий иш кагаздары. *Программа. Устав.* Илимий стилде аткарылуучу практикалык иштерге түшүнүк.	*Ке…* Ке… бо… сис… жа… Ке… кеп… кар… *Ке…* Рас… эме… бо… сис… жа… Пу… сти… пра… *По…* *Ма…* сти… пра…

		арыз, чакыруу кагазы.	(алгачкы маалымат). Көркөм стиль, анын мүнөздүү белгилери: колдонулуш чөйрөлөрү, колдонулуш тил каражаттары (лексикалык, морфологиялык, синтаксистик). Расмий эмес иш кагаздар. Тил кат. Ишеним кат. Дарек (адрес). Телеграмма.	каражаттары (лексикалык, морфологиялык, синтаксистик). Публицистикалык стиль тууралуу жалпы түшүнүк. Расмий эмес иш кагаздары. Өмүр баян. Мүнөздөмө. Аннотация. Түшүнүк кат.	андагы кептин берилиш өзгөчөлүгү (кайталоо). *Публицистикалык стиль:* колдонулуш чөйрөлөрү, милдеттери, кептин берилиш өзгөчөлүктөрү, колдонулуш тил каражаттары (лексикалык, морфологиялык, синтаксистик). Публицистикалык стилде аткарылуучу иштерге мүнөздөмө. Макала (дубал газетага). Газеттик жана журналдык кабарлар, жаңылыктар.	өзгөчөлүгү (тереңдетип, кеңейтип кайталоо). Расмий-иштиктүү стиль, анын мүнөздүү белгилери: колдонулуш милдеттери, кептин берилиш өзгөчөлүктөрү, колдонулган тил каражаттары. Расмий эмес иш кагаздары боюнча өтүлгөндөрдү тереңдетүү жана алардын татаал түрлөрүн (мүнөздөмө, токтом, отчет) өздөштүрүү. Расмий иш кагаздары: мыйзам, указ,	*Реферат. Конспект. Цитата.* Публицистикалык стилде аткарылуучу практикалык иштер тууралуу түшүнүк. *Интервью. Репортаж.*	тү *Биб* *Ко* (Ке Кө сти иш жо *Ке* *же* Ке бел ком Ке так лоп ору аде эмо бул кат кар Чеч бел

						буйрук. Илимий стилде аткарылуучу практикалык иштерге мүнөздөмө. Тезис. Доклад.		

		5 класс	6 класс	7 класс	8 класс	9 класс	10 класс
4	Орфография	Бир сөз ичинде к,п тыбыштарынын г, б тыбыштарына өзгөрүп жазылышы. С – з, к – г, д – т, б – п, ч – ш түгөйлүү	Сөздөрдү, сөз мүчөлөрүнүн жазуу эрежелери; сөздөрдү бирге, бөлөк, дефис аркылуу жазуу эрежелери; баш тамгаларды жазуу; ташымал.				

		үнсүздөрдүн жазылышы. Созулма үндүүлөрдүн туура жазылышы. ъ,ь белгилеринин туура жазылышы					
		Сөз түркүмдөрүн жазуу эрежелери Зат атооч, сын атооч, этиш	Сөз түркүмдөрүн жазуу эрежелери Зат атооч, сын атооч, сан атооч , ат атооч. Этиштин ыңгайлары. Этиштин мамилелери.	Сөз түркүмдөрүн жазуу эрежелери Тактооч, тууранды сөздөр, сырдык сөздөр, этиштин өзгөчө формалары, кызматчы сөздөрдүн жазылышы	Маани берүүчү жана кызматчы сөз түркүмдөрүн жазуу эрежелери Зат атооч, категориялары Этиш жана анын категориялары	Тике жана кыйыр сөз Төл жана бөтөн сөздүн жазылышы Атоочтук түрмөк, чакчыл түрмөктөрдүн жазылышы.	Этиштин татаал формаларынын жазуу эрежелери
		бир өңчөй мүчөлөр, каратма сөз, киринди сөз	бир өңчөй мүчөлөр, каратма сөз, киринди сөз	атоочтук жана чакчыл түрмөктөрдүн жазылышы			

	5 класс	6 класс	7 класс	8 класс	9 класс	10 класс	11 класс

	Сүйлөмдүн аягындагы тыныш белгилери					Баш мүчөлөрдүн арасына сызыкчанын коюлушу	
	Баш мүчөлөрдүн арасына сызыкчанын коюлушу. Бир өңчөй мүчөлөрдө, каратма сөздө, кириндӥ сөздө коюлуучу тыныш белгилер	Бир өңчөй мүчөлөрдө, каратма сөздө, кириндӥ сөздө коюлуучу тыныш белгилер. Расмий эмес иш кагаздардагы тыныш белгилер	Атоочтук жана чакчыл түрмөктөрдүн жазууда белгилениши. Тууранды сөздөр менен сырдык сөздөрдө илеп белгисинин коюлушу	Жөнөкөй сүйлөм Жөнөкөй сүйлөмдөгү сызыкча. Бир өңчөй мүчөлөрдө үтүр,	Сүйлөмдүн обочолонгон түшүндүрмө мүчөлөрүндөгү тыныш белгилери	Татаал сүйлөмдүн тутумундагы жөнөкөй сүйлөмдүн арасына коюлуучу тыныш белгилер	
Пунктуация	Татаал сүйлөмдүн тутумундагы жөнөкөй сүйлөмдөрдүн арасындагы тыныш	Татаал сүйлөмдүн тутумундагы жөнөкөй сүйлөмдөрдүн арасындагы тыныш	Татаал сүйлөмдүн тутумундагы жөнөкөй сүйлөмдөрдүн арасындагы тыныш		Татаал сүйлөмдө, тең байланыштагы татаал сүйлөмдө, багыныңкы байланыштагы		Татаал сүйлөмдө, тең байланыштагы татаал сүйлөмдө, багыныңкы байланыштагы татаал сүйлөмдөгү тыныш белгилери. Көп

	белгилер	белгилер	белгилер		татаал сүйлөмдөгү тыныш белгилери. Көп багыныңкылуу татаал сүйлөмдөгү тыныш белгилери.		багыныңкылуу татаал сүйлөмдөгү тыныш белгилери.
	Тике жана кыйыр сөздөгү тыныш белгилер			Цитатаны белгилеп жазуудагы тыныш белгилери.	Төл жана бөтөн сөз, тике жана кыйыр сөздөгү тыныш белгилери	Цитатанын тыныш белгилери. Интервьюнун тыныш белгилери. Репортаждагы тыныш белгилер.	Фразеологизмдердеги жана макал-лакаптардагы тыныш белгилери

Лексика жана кеп маданияты Бир маанилүү жана көп маанилүү сөздөр, тике	Лексика, фразеология, лексиография, фразеология жана кеп маданияты Кыргыз тилинин		Сөз айкашы		Сөздөрдүн көп маанилүүлүгү. Омонимдер, синонимдер, антонимдер, алардын	Лексика. Кыргыз лексикасынын баюу жолдору. Фразеологизмдер (фразеологиялык айкаштар,

жана кыйыр маанилери, синоним, антоним жана омонимдер	сөздүк кору, анын ар түрдүү катмарлары. Диалектилик, кесиптик сөздөр. Терминдер. Эскирген сөздөр, алардын түрлөрү: историзмдер, архаизмдер, неологизмдер. Фразеологизмдер. Лексикография.				түрлөрү. Табу жана эвфемизмдер. Кыргыз адабий тили жана жергиликтүү диалектилери	фразеологиялык ширелүүлөр, фразеологиялык бирдиктер), макал-лакаптар

3-Бөлүм. Окутуудан күтүлүүчү натыйжалар жана баалоо

3.1. Окуучулардын билиминен күтүлүүчү натыйжалар (баскычтар жана класстар боюнча)
Төмөнкү таблицада класстар боюнча күтүлүүчү натыйжалар көрсөтүлгөн. Биринчи цифрада класстар берилген, экинчи цифрада мазмундуу багыт, үчүнчү – предметтик компетенттүүлүк, төртүнчү – күтүлүүчү натыйжа.

Мисалы 5.2.1.1- бул “5”- бешинчи класс “1”- мазмундук багыт (содержательная линия) “Тил жана кеп” “1”- тилдик компетенттүүлүк “1”- күтүлүүчү натыйжа	Мисалы: 7.3.3.1- бул: “7”- жетинчи класс “3”- мазмундуу багыт “Тилдеги жана кептеги сөз” “3”- маданияттык компетенттүүлүк “1”- күтүлүүчү натыйжа	Мисалы: 9.2.2.1- бул: “9”- тогузунчу класс “2”- мазмундук багыт “Кептеги жана тилдеги сүйлөм” “2”- тилдик компетенттүүлүк “1”- күтүлүүчү натыйжалар

№	Мазмундук багыт	5 класс	6 класс	7 класс	8 класс	9 класс
1	Тилдеги жана кептеги текст	5.1.1.1. Тексттин типтери (баяндоо, сүрөттөө, ой жүгүртүү) жана кептин стилдеринин (сүйлөшүү, көркөм, илимий) түзүлүшү жөнүндө айтып беришет.	6.1.1.1. Кептин расмий иштиктүү жана илимий стилдеринин текстин айырмалай алышат.	7.1.1.1. Публицистикалык стилдин текстерин аныктай алышат.	8.1.1.1. Кептин стилдеринин официалдык-иштиктүү, көркөм, илимий жана публицистикалык стилистикалык өзгөчөлүктөрүн түшүндүрүп беришет.	9.1.1.1. Кептин стилдеринин офицалдык-иштиктүү, көркөм, илимий жана публицистикалык жактан текcттерге стилистикалык анализ жасайт.
		5.1.2.1. Окуу программасына киргизилген жанрлардын негизинде тексттин түзүлүшү, кептин типтери жана стилдери (оозеки,	6.1.2.1. Окуу программасына киргизилген жанрлардын негизинде өздүк тексттерди түзүүдө кептин официалдуу-иштиктүү жана	7.1.2.1. Окуу программасына киргизилген жанрлардын негизинде өздүк тексттерди түзүүдө кептин публицистикалык стилинин тилдик	8.1.2.1. Окуу программасына киргизилген жанрлардын негизинде кептин официалдуу-иштиктүү, көркөм жана илимий публицистикалык	9.1.2.1. Окуу программасына киргизилген жанрлардын негизинде кептин официалдуу-иштиктүү, көркөм жана илимий публицистикалык

		илимий жана көркөм) жөнүндө маалыматтарды оозеки жана жазма кепте колдонушат.	көркөм стилдеринин тилдик өзгөчөлүктөрү колдонулат.	өзгөчөлүктөрү колдонулат.	стилдеринин жөнөкөй сүйлөм синтаксиси боюнча маалыматтарды колдонуу менен өздүк тексттерди түзөт.	стилдеринин жөнөкөй жана татаал сүйлөм синтаксиси боюнча маалыматтарды колдонуу менен өздүк тексттерди түзөт.
		5.1.3.1. Коомчулуктун жашоосундагы тилдин ролун түшүндүрөт.	6.1.3.1. Тилдин жана маданияттын байланыштарын түшүндүрөт.	7.1.3.1. Кыргыз тилинин келип чыгуусу жөнүндө маалыматка ээ болот.	8.1.3.1. Өзүнүн жашоосундагы жана азыркы мезгилдеги кыргыз тилинин ролун түшүнүшөт. демонстрациялайт (көрсөтөт)	9. 1.3. 1. Өнүгүп келе жаткан кубулуш жана система катары тил жөнүндө маалыматка ээ болушат.
2	Тилдеги жана кептеги сүйлөм	5.2.1.1. Татаал сүйлөмдөгү байланыш каражаттары жана жөнөкөй сүйлөмдүн түрлөрү, тыныш белгилеринин	6.2.1.1. Жөнөкөй сүйлөмдүн түрлөрүнүн түзүлүшүн түшүндүрөт, кептин тике жана кыйыр маанисин	7.2.1.1. Сүйлөмдөгү атоочтукту жана атоочтук түрмөктөрдү, чакчыл жана чакчыл түрмөктөрдү аныктайт.	8.2.1.1. Жөнөкөй сүйлөмдүн бардык түрлөрүнө анализ жүргүзөт, бөтөн кепти жөнөтүү ыкмалары жөнүндө билет.	9.2.1.1. Татаал сүйлөмдүн түрлөрү, тыныш белгилеринин түзүлүшү, коммуникативдик функциялары жөнүндө билет.

		түзүлүшү, коммуникативдик функциялар жөнүндө билишет.	айырмалайт.			
		5.2.2.1. Жөнөкөй сүйлөмдүн түрлөрү, тыныш белгилеринин түзүлүшү жана коммуникативдик функциялар жөнүндө маалыматтарды оозеки жана жазма кепте колдонот.	6.2.2.1. Жөнөкөй сүйлөмдүн түзүлүшү, тыныш белгилери жана анын түрлөрү жөнүндө маалыматтарды колдонуу менен жөнөкөй сүйлөм түзөт, тике сөздү кыйыр сөзгө алмаштырат.	7.2.2.1. Атоочтуктан жана атоочтук түрмөктөрдөн, чакчыл жана чакчыл түрмөктөрдөн сүйлөм түзөт.	8.2.2.1. Тике сөздөн кыйыр сөздү пайда кылат жана жөнөкөй сүйлөмдүн бардык түрлөрүн түзөт.	9.2.2.1. Коммуникативдик маселелерге жараша татаал сүйлөмдүн ар кандай түрлөрүн түзөт.
		5.2.3.1. Күнүмдүк мамиле түзүүдөгү этикеттик нормалар менен таанышат	6.2.3.1. Мамиле түзүүдө (диалог, монолог) кырдаалга	7.2.3.1. “Жакшы” кепти түзүү үчүн атооч жана атоочтук түрмөктөр менен конструкциялардын	8.2.3.1. Кептин стилдерине, анын нормаларына карай жөнөкөй сүйлөмдүн элементттерин	

			жараша тил каражаттарын колдонот	маанисин демонстрациялайт (көрсөтөт).	пайдаланат.	
3	Тилдеги жана кептеги сөз	5.3.1.1. Кептин толук маанилүү бөлүктөрү жана сөз жасоочу негизги ыкмалары, сөздү түзүүчү морфемалык жана фонетика жөнүндө маалыматка ээ болот.	6.3.1.1. Сөздүн келип чыгуусу, жайылтылышы жана лексикалык маанисинин бүтүндүгү боюнча мүнөздөмө берет.	7.3.1.1. Кептин кызматчы сөз түркүмдөрү (муун, байламта, бөлүкчө, сырдык сөздөр) жана толук маанилүү сөздөр (атоочтуктар,чакчыл түрмөк, тактооч) жөнүндө маалыматка ээ болот.	8.3.1.1. Сөзгө тилдин жана кептин маанилүү бирдиги катары мүнөздөмө берет.	9.3.1.1 . Сөзгө тилдин жана кептин маанилүү бирдиги катары мүнөздөмө берет.
		5.3.2.1. Орфоэпиялык, сөз жасоочу жана лексикалык нормаларга карай сөздөрдү оозеки	6.3.2.1. Сөздөрдүн келип чыгуусу, жайылтылуусу жана айтылуу деңгээлине	7.3.2.1. Тексттин функциясына жана грамматикалык мүнөзүнө карай атоочтук,чакчыл,	8.3.2.1. Тексттин функциясына жана грамматикалык мүнөзүнө карай кептин ар кандай	9.3.2.1. Тексттин функциясына жана грамматикалык мүнөзүнө карай

		жана жазма кепте колдонот; зат атооч, сын атооч, этиштерди тексттик функциясына жана грамматикалык мүнөзүнө жараша колдонот.	карай оозеки жана жазма кепте колдонот; тексттик функциясына жана грамматикалык мүнөзүнө карай ат атооч, сан атоочту колдонот.	тактооч жана кызматчы сөз түркүмдөрүн колдонот.	бөлүгүндөгү сөздөрдү оозеки жана жазма кепте колдонот.	кептин ар кандай бөлүгүндөгү сөздөрдү оозеки жана жазма кепте колдонот.
		5.3.3.1. Макал-лакаптардын, учкул сөздөрдүн маанисин түшүнөт.	6.3.3.1. Кыргыз маданиятынын жана кубулушун көрсөткөн сөздөрдүн маанисин түшүндүрөт.	7.3.3.1. Баяндоону түзүүдө кептин кызматтык бөлүгүнүн ролун түшүндүрөт.	8.3.3.1. Сөздүн жана улуттук-маданияттык компоненттердин ролун түшүндүрөт .	9.3.3.1. Сөздүн жана улуттук-маданияттык компоненттердин ролун түшүндүрөт.
4	Орфография	5.4.1.1. 5- класстын орфографиялык минимунун негизинде жазууда	6.4.1.1. 6-класстын орфографиялык минимумунун негизинде өтүлгөн	7.4.1.1. 7- класстын орфографиялык минимумунун негизинде өтүлгөн эрежелерди жазууда	8.4.1.1. Жазууда үйрөнүлгөн орфографиялык эрежелерди колдонот.	9.4.1.1. Жазууда өтүлгөн орфографиялык эрежелерди колдонот.

		үйрөнүлгөн эрежелерди колдонот.	эрежелерди жазууда колдонот.	колдонот		
5	Пунктуация	5.5.1.1. 5- класстын пунктуациялык минимумунун негизинде сүйлөмдүн түзүлүшүнө жана маанисине карай тыныш белгилерин жайгаштырат.	6.5.1.1. 6- класстын пунктуациялык минимумунун негизинде сүйлөмдүн түзүлүшүнө жана маанисине карай тыныш белгилерин жайгаштырат.	7.5.1.1. 7- класстын пунктуациялык минимумунун негизинде сүйлөмдүн түзүлүшүнө жана маанисине карай тыныш белгилерин жайгаштырат.	8.5.1.1. 8-класстын пунктуациялык минимумунун негизинде сүйлөмдүн түзүлүшүнө жана маанисине карай тыныш белгилерин жайгаштырат.	9.5.1.1. 9- класстын пунктуациялык минимумунун негизинде сүйлөмдүн түзүлүшүнө жана маанисине карай тыныш белгилерин жайгаштырат.

3.2. 5-класстын билиминин көрсөткүчү жана күтүлүүчү натыйжалары (үлгү)

№	Мазмундук багыт	Максаттар жана көрсөткүчтөр		
		1-деңгээл	2-деңгээл	3-деңгээл
	Тилдеги жана кептеги	5.1.1.1. Тексттин типтери (баяндоо, сүрөттөө, ой жүгүртүү) жана кептин стилдеринин (сүйлөшүү, көркөм, илимий) түзүлүшү тууралуу түшүнөт.		
		Тексттин белгилерин атайт;		

	текст	Окуу текстинин түзүлүш бөлүгүн атайт Окуу текстинин темасын атайт Кептин өтүлгөн стилдеринин себептерин айтат	Текст же текст эместигин айырмалайт Башкы жана экинчи даражадагы маалыматты, окуу текстинин түзүлүш бөлүгүн, негизги маанини бөлөт Мугалимдин жетекчилигинин астында тексттин жөнөкөй планын түзөт Мугалимдин жетекчилигинин астында окуу текстинин тибин аныктайт Мугалимдин жетекчилиги менен кептин стилдерин айырмалайт	Башкы жана экинчи даражадагы маалыматты, белгисиз тексттин структуралык бөлүгүн, негизги маанини бөлөт Өз алдынча белгисиз тексттин жөнөкөй планынын түзөт Белгисиз тексттин тибин өз алдынча аныктайт Кептин сүйлөшүү жана китеп стилдерин өз алдынча айырмалайт
		5. 1.2. 1. Окуу программасына киргизилген түрдүү жанрлардагы тексттердин түзүлүшү, кептин типтери жана стилдери (оозеки, илимий жана көркөм) жөнүндө маалыматтар берилет, оозеки жана жазуу түрүндө машыктырылат.		
		Сакталып калган жанрдык специфика жана лексикага жараша тексттерде сунушталган китеп стилинин мазмунун (оозеки жана жазма түрүндө) берет.	Мугалим тарабынан берилген темага окшош, иштелип чыккан үлгү менен өзүнүн текстин аналогия боюнча түзөт. Мугалимдин жетекчилигинин астында дил баян үчүн материалдардарды топтоштуруп,	Тексттин темасын жана аны ачууну өз алдынча аныктайт.

			жалпылаштырып, аткарган ишин корутундулай алат.	
		5.1.3.1. Коомдогу тилдин ролу түшүндүрүлөт.		
		Тексттердеги улуттук-маданият компоненттерин чагылдырган сөздөрдүн маанисин сөздүктүн жардамы менен түшүндүрөт.	Улуттук маданият компоненттерин маанисин лексикалык кебинде пайдаланат. Элдик маданияттын жана үрп-адаттардын мүнөздүү өзгөчөлүктөрүн сүрөттөрдү жана заттарды баяндоо менен белгилейт.	Кыргызстандын жаратылышын чагылдырган чыгармаларга болгон мамилеси, көз карашы жана анын жашоосундагы илимий билимдин пайдасы жөнүндө, ошондой эле өз өлкөсүнүн жана башка өлкөлөрдүн тарыхын айтып берет.
2	Тилдеги жана кептеги сүйлөм	5.2.1.1. Татаал сүйлөмдөгү байланыш каражаттар жана жөнөкөй сүйлөмдүн түрлөрү, тыныш белгилери, алардын түрлөрү жана коммуникативдик функциялары жөнүндө билүү ишке ашат.		
		Сунушталган үлгү боюнча сөз айкашына, жөнөкөй сүйлөмдүн түрлөрүнө, бир өнчөй мүчөлөрүнө, киринди сөздөргө жана татаал сүйлөмдөгү каражаттардын байланыштарына мүнөздөмө берет.	Сунушталган алгоритм боюнча сөз айкашына, жөнөкөй сүйлөмдүн түрлөрүнө, бир өнчөй мүчөлөрүнө, каратма сөздөргө жана киринди сөздөргө мүнөздөмө берет.	Автор тарабынан колдонулган сүйлөмдөрдүн ар кандай түрлөрүн түшүндүрөт.
		5.2.2.1. Жөнөкөй сүйлөмдүн түрлөрү, тыныш белгилери жана алардын коммуникативдик кызматтары жөнүндө маалыматтарды алышат, аларды оозеки жана жазма кепте колдонот.		
		Сунушталган үлгү боюнча жөнөкөй сүйлөмдүн бир өнчөй	Сунушталган алгоритм боюнча жөнөкөй сүйлөмдүн бир өнчөй	Коммуникативдик маселелерге жараша жөнөкөй сүйлөмдүн

		мүчөлөрү, кириндии жана каратма сөздөр менен сөз айкаштарын түзөт.	мүчөлөрү, кириндии жана каратма сөздөр менен сөз айкаштарын түзөт.	түрлөрүн, татаал сөздөрдү, сөз айкаштарын өз алдынча тандайт.
		5.2.3.1. Күнүмдүк мамиле түзүүдөгү этикеттик нормалар менен таанышат.		
		Белгилүү кептик кырдаалдарды кептик этикетти пайдалана алат.	Муктаждыкка жараша кептик этикеттерди ар кандай кырдаалдарда өзгөртө алат.	Кептик кырдаалга жараша кептик этикеттерди өз алдынча тандай алат.
3	Тилдеги жана кептеги сөз	5.3.1.1. Кептин толук маанилүү бөлүктөрү (зат атооч, сын атооч жана этиш) жана сөз жасоонун негизги ыкмалары, сөздү түзүүчү маанилик, морфемалык жана фонетикалык табияты тууралуу маалыматтарга ээ болот.		
		Тамгаларды жана тыбыштарды айырмалайт. Сөз маанилүү бөлүктөрдөн тургандыгын жана мааниге ээ экендигин көрсөтөт. Сөздү пайда кылуучу негизги ыкмаларды атайт. Кептин толук маанилүү бөлүктөрүнүн өтүлгөн категорияларын атайт.	Мугалимдин жетекчилиги алдында сөзгө морфемалык, фонетикалык, лексикалык жана сөз жасоочу анализ жүргүзөт. Мугалимдин жетекчилиги алдында кептин үйрөнүлгөн бөлүктөрүнө морфологиялык жактан анализ жасайт.	Мугалимдин жетекчилиги алдында сөзгө морфемалык, фонетикалык, лексикалык жана сөз жасоочу анализ жүргүзөт. Кептин үйрөнүлгөн бөлүктөрүнө морфологиялык жактан өз алдынча анализ жасайт.
		5.3.2.1. Орфоэпиялык, сөз жасоочу жана лексикалык нормаларга карай сөздөрдү оозеки жана жазма кепте колдонот; зат атооч, сын атооч, этиштерди тексттеги функциясына жана грамматикалык мүнөзүнө жараша колдонот.		

		Эң көп колдонулуучу сөздөрдү, ошондой эле сөздөгү үндүү жана үнсүз тыбыштардын айкалышын туура колдонот. Сөздөрдү лексикалык жана грамматикалык маанисине карай колдонот. Кептеги өтүлгөн антонимдерди жана синонимдерди колдонот. Өтүлгөн синтаксистик конструкциянын үлгүсү боюнча негизги жана экинчи даражадагы сүйлөмдөрдүн ролунда зат атооч, сын атооч жана этишти колдонот.	Жаңы сөздөрдү колдонот Сөздөрдү лексикалык жана грамматикалык маанисине карай колдонот. Мугалимдин жетекчилигинин алдында синонимдерди тексттеги сүйлөмдөрдүн байланыш каражаты катары колдонот. Сөздөрдү эмоционалдык баалоонун суффиксы менен колдонот. Берилген алгоритм боюнча өтүлгөн синтаксистик конструкцияларда негизги жана экинчи даражадагы сүйлөмдөрдүн ролунда зат атооч, сын атооч жана этишти колдонот.	Кептин абалына жараша антоним, синоним, лексикалык жана грамматикалык маанисине карай сөздөрдү жана сөз формаларын өз алдынча тандайт. Тексттеги сүйлөмдөрдүн байланыш каражаты үчүн синонимдери өз алдынча тандайт. Түрдүү синтаксистик конструкцияда негизги жана экинчи даражадагы сүйлөмдөрдүн ролунда зат атооч, сын атооч жана этишти колдонот.
		5.3.3.1. Макал- лакап, учкул сөздөрдүн маанисин түшүнөт		
		Кебинде макал- лакап, учкул сөздөрдү пайдаланат.	Макал- лакап, учкул сөздөрдү кептик кырдаалдарга жараша өзгөртө алат.	Кептик кырдаалга жараша кыргыз тилинде эң көп колдонулган макал- лакап, учкул сөздөрдү өз алдынча тандайт.
4	Орфография	5.4.1.1. 5- класстын орфографиялык минимумунун негизинде өтүлгөн эрежелерди жазууда колдонот		
		Таанып-билүүчү себептер боюнча өтүлгөн орфограммаларды аныктайт. Окуу тексттериндеги үйрөнүлгөн орфограммалар менен сөздөрдү	Орфографиялык эрежелерди колдонуу үчүн текшерүүчү жана бир тамырлуу сөздөрдү тандайт. Окуу тексттеринде жазылган тандалмага негиздеп, өтүлгөн	Өз алдынча түзүлгөн тексттерде үйрөнүлгөн орфограммалар менен сөздөрдүн жазылуусуна негиз салат. Орфографиялык каталарды

		туура жазат	орфограммалар менен сөздөрдү туура жазат	оңдойт жана табат
5	Пунктуация	5.5.1.1. 5- класстын пунктуациялык белгилердин минимумунун негизинде сүйлөмдүн түзүлүшүнө жана маанисине карай тыныш белгилерин туура кое алат.		
		Тыныш белгилер менен белгиленүүчү сүйлөмдөгү маанилик жагдайларды (эки же андан көп грамматикалык формаларды, бир өңчөй мүчөлөрдү, каратма жана киринди сөздөрдү) табат. Мугалимдин жетекчилиги алдында үйрөнүлгөн эрежеге жараша тыныш белгилерин коёт.	Үйрөнүлгөн конструкцияда тыныш белгилерин тандап жана орду негизделет. Берилген алгоритм боюнча өтүлгөн эрежеге карай тыныш белгилерин коёт.	Өз алдынча түзгөн тексттерде тыныш белгилерин танап жана ордун негиздейт. Пунктуациялык каталарды табат жана оңдойт.

3.3. Окуучулардын жетишкендиктерин баалоонун негизги стратегиялары

Кыргыз тили сабагындагы билимдин натыйжасын баалоо окутуп үйрөтүүнүн формалары жана методдорунун максаты менен тыгыз байланышта. Баалоонун максаты- күтүлүп жаткан билимдин чыныгы натыйжаларына карата аныктоо. Окуучулардын билимин баалоодо мугалим окутуунун методдоруна жана формаларына жараша түрдүү методдорду колдонот.

Баалоонун негизги принциптери

Окуучуларды баалоодо мугалим *калыстык, ишенимдүүлүк, жарамдуулук* сыяктуу негизги принциптерди жетекчиликке алышы зарыл.

Калыстык. Калыстык принципи бардык окуучулар бирдей шартта окшош сыноодон өтүшүн талап кылат. Маалыматтарды текшкрүү калыстыгы мугалим үчүн дагы, бардык окуучулар үчүн дагы баалоонун бирдей критерийлеринин болушун туюндурат.

Ишенимдүүлүк. Ишенимдүүлүк принциби ошол эле белгини кайталап өлчөөдө бирдей натыйжа алууга мүмкүнчүлүк берген педагогикалык баалоонун тактыгын билдирет.

Жарамдуулук - бул башка нерсе эмес, чын эле өлчөөгө тийиш болгон нерсе өлчөнүп жаткандыгын көрсөткөн баалоо усулунун аныктыгы.

Баалоонун түрлөрү

Окуучулардын билим алуудагы жетишкендиктери менен өсүшүн өлчөө үчүн баалоонун үч түрү колдонулат: *диагноздоочу, калыптандыруучу жана жыйынтыктоочу.*

Диагностикалык баалоо

Прогресске баа берүү үчүн мугалим окуу жылы ичинде жетишилген натыйжалар менен окуучунун билгиликтеринин баштапкы калыптануу деңгээлине салыштыруу жүргүзөт. Диагноздоочу баалоонун натыйжалары сыпаттоо түрүндө катталып, жалпыланат жана мугалимдин окутуу милдеттерин аныкташына, окуучуга берилүүчү тапшырмаларды берүү жолу менен окуу процессине түзөтүүлөрдү киргизишине жана анын өркүндүтүшүнө негиз болот.

Калыптандыруучу баалоо

Калыптандыруучу баалоонун максаты - окуучунун жетишкендиги менен материалды жекече өздөштүрүү өзгөчөлүктөрүн аныктоо, ошондой эле окуучунун ийгиликке жетиши үчүн сунуштарды иштеп чыгуу. Мугалим калыптандыруучу баалоону окутуунун жүрүшүнө жараша өз убагында түзөтүү, пландоого өзгөртүү киргизүү үчүн пайдаланат. Окуучунун жөндөм деңгээли эмес, ал аткарган конкреттүү иш бааланат.Окутуунун аралык натыйжаларын баалоодо окуучулардын өзгөчөлүктөрү (ишти аткаруу тездиги, теманы өздөштүрүү жөндөмү ж.б) эске алынып, окуучулардын жетишкендиктери менен өсүштөрүнө көңүл бурулат. Окуучунун өсүшү билим берүү тармагы менен предметтердин алкагында окутуу максаты болуп саналган белгилүү натыйжаларга жетүү катары аныкталат. Журналга баа

зарылдыгына карай коюлат (катталат), мугалим окуучунун жекече өсүшүнө жүргүзгөн байкоолорун белгилейт.

Жыйынтыктоочу баалоо

Жыйынтыктоочу баалоо окутуунун ар бир баскычында пландалуучу натыйжаларга окуучулардын жетишүү даражасын аныктоо үчүн кызмат кылып, *утурумдук, аралык жана жыйынтыктоочу* баалодон түзүлөт.

жекече аткарылган тапшырмаларды *утурумдук баалоо* баа берүү ченемдери (туура чечимдердин саны, кетирилген катарлардын саны, тариздөө эрежелеринин сакталышыж.б.) менен мугалим жана/же окуучулардын өздөрү берген өзүнчө ишти аткаруу критерийлерине жараша жүргүзүлөт. Мугалим окуучулардын окуу материалын өздөштүрүүдөгү өзгөчөлүктөрүнө жараша утурумдук баалоо жүргүзөт.

Аралык баалоо предметтик куррикулумда аныкталган иштердин түрүнүн негизинде жүргүзүлөт.

Кат жүзүндөгү иштер/булактар менен иштөө;

Оозеки жооп /жүзачар;

Долбоор, изилдөө иши, иштердин бөтөнчө түрлөрү;

Портфолио (жетишкендиктер папкасы) ж.б.

Иштердин бардык түрлөрү баалоо критерийлеринин негизинде бааланып, милдеттүү болуп саналат жана мугалим тарабынан баалоо планын иштеп чыгууда алдын ала пландалат.

Жыйынтыктоочу баалоо мектеп календарына (чейрек, жарым жылдык, окуу жылы ылайык) жүргүзүлүп, аракеттеги ченемдер менен баалоонун иштелип чыккан критерийлерге жараша кат жүзүндөаткарылат.

Милдеттүү иштердин түрлөрүнүн саны жана жыйынтыктоочу баалоодогу салыштырма катыш окутуу баскычтары менен предметтердин өзгөчөлүгүн эске алуу менен аныкталат.

Иштердин формасынын ар түрдүүлүгүн мугалим окуучулардын жекече өзгөчөлүктөрун эске алып аныктайт.

3.4. Баалонун типтери

Билим берүү тутумунда милдеттери менен айырмалануучу педагогикалык баалоонун эки түрү колдонулат: *ченемдик* жана *критерийлик*.

Айрым окуучулардын билимдерин ченемдик баалоо окуп жаткандардын өзүнчө тобунун даярдык деңгээлине карата жүргүзүлөт. Анын максаты – айрым окуучулар менен калган окуучулардын ортосунда билимдерин иш жүзүндө салыштыруу.

Айрым окуучулардын билимдерин кртерийлик баалоо белгиленген стандарттарга ылайык жүргүзүлөт. Анын максаты белгиленген стандарттарга ылайык айрым окуучулардын жетишкен натыйжаларын сыпаттоо.

Баалоонун бул эки түрү бири бирин жокко чыгарбайт, педагогикалык практикада ченемдик дагы, критерийлик дагы баалоо зарыл.

Мугалим баалоонун кайсы түрүн колдонуу керктигин аныктоо үчүн баалоонун максатын эске алышы абзел.

Эгер ар бир окуучунун окуу материалынын маанилүү бөлүгүн өздөштүргөн-өздөштүрбөгөндүгүн аныктоо зарылболсо, бул учурда баалоонун критерийлик түрүн колдонуу шарт. Предмет боюнча мектеп олимпиадасына катыштыруу үчүн класстан бир нече окуучуну тандап алуу зарыл болгондо сөзсүз баалоонун ченемдик түрү керек.

Баалоонун түрлөрү, формалары жана типтери

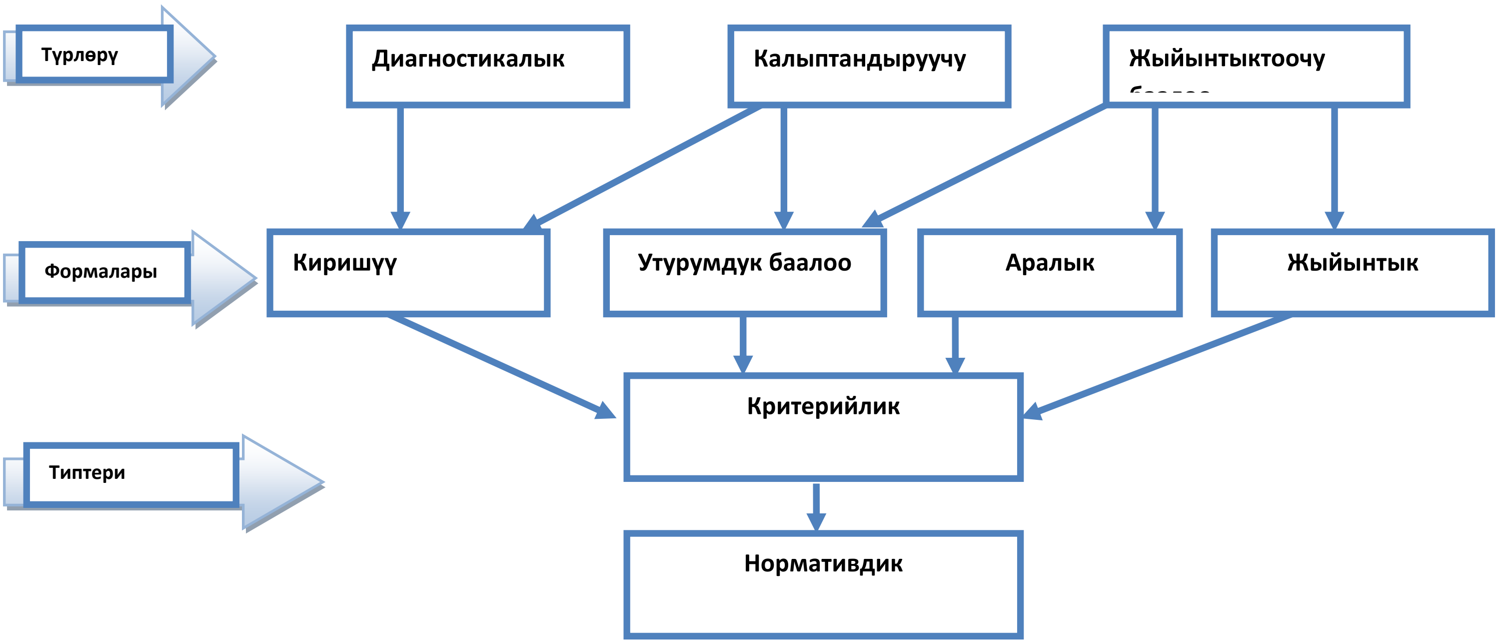

Кыргыз тили сабагында негизги иштерди баалоо критерийлери жана нормалары

Оозеки сурамжылоо

Кыргыз тилинде оозеки сурамжылоо окуучулардын билимин эсепке алуунун негизги жолу болуп саналат. Окуучунун толук жообу берилген темага байланыштуу, логикалык ырааттуу билдирүү, анын аныктамаларды, конкреттүү учурларда эрежелерди колдоно алуу жөндөмүн корсөтөт.

Окуучулардын жообун сунушталган баалоо критерийлери:

1) жооптун суроого дал келиши;
2) жооптун далилдөөсү;
3) жооптун тил коздугу.

Сунушталган нормативдер:

Оозеки жооптун баалоо көрсөткүчүнүн таблицасы

Баа	Көрсөткүчтөр
“5” деген баа	Окуучу билимин жана ошол теманы түшүнгөнүн көрсөтөт: 1) тил түшүнүктөрүнө туура аныктамаларды берет; 2) өзүнүн ой пикирин негиздей алат, билимин практикада колдон алат, керектүү мисалдарды китептен эле келтирбестен, өз алдынча да түзө алат; 3) адабий тилдин нормаларында материалды ирettүү жана туура баяндайт.

“4” деген баа	Жооп “5” деген баадагы талаптарга дал келет, бирок өзү оңдогон 1, 2 катага, ырааттуулукта жана тил кооздугундагы баяндоодо 1-2 кемчиликке жол берет.
“3” деген баа	Окуучу билимин жана ошол теманын негизги жоболорун түшүнгөнүн көрсөтөт, бирок: материалды толук эмес баяндайт жана түшүнүктөрдү же эрежелерди так эмес аныктоого жол берет; 2) өз оюн жетишерлик терең жана ишенердик далилдей албайт жана өз мисалдарын келтире албайт; 3)материалды ирээти менен баяндабайт жана тил кооздугунда баяндоодо катага жол берет.
“2” деген баа	Окуучу ылайыктуу бөлүмдүн материалын көпчүлүк бөлүгүн билбегендигин көрсөтөт, эреже жана түшүнүктөрдү так жана кыска түшүндүрүүдө катага жол берет, материалды ирээтсиз баяндайт. “2” деген баа окуучуну даярдоодо кийинки материалды ийгиликтүү өздөштүрүүсүнө олуттуу тоскоол боло турган кемчиликтерин белгилейт.
“1” деген баа	Окуучу материалды толук билбегендигин жана түшүнбөгөндүгүн көрсөтөт.

Эскертүү. (“5”, “4”, “3”) деген баа бир эле жолу берилген жоопко гана эмес (окуучунун даярдануусун текшерүүгө белгилүү бир убакыт берилгенде), убакытка бөлүнүп берилген, башкача айтканда окуучу тарабынан берилген жооптордун жыйынтыгы, сабак аралыгында (ар бир сабакка балл чыгарылат), сабак учурунда окуучунун жооптору угулган гана эмес, анын билимин практикада колдонуу жөндөмдүүлүгүн текшерүү жүргүзүлгөн шартта.

Жат жазуу

Жат жазуу – бул орфографиялык жана пунктуациялык сабаттуулукту текшерүүнүн негизги формасы. Жат жазууга байланыштуу тексттерди колдонуу жөндүү, заманбап, адабий тилдин нормаларына жооп берген, ошол класстын окуучуларына мазмуну боюнча ылайыктуу болуш керек.

Жат жазуу тексттерине болгон талаптар.

Тексттин көлөмү

5-класс үчүн – 90-100 сөз,

6- класс үчүн – 100-110 сөз,

7- класс үчүн- 110-120,

8- класс үчүн-120-150,

9-класс үчүн- 150-170 сөз.

Сөздөрдү эсептөөдө өз адынча жана көмөкчү сөздөр да эсепке алынат.

Сөздүн көлөмү сүйлөм ичинде төмөндөгүдөй өлчөмдө болууга тийиш:

5- класста– 5 сөздөн ашык эмес,

6-7 класстарда – 7 сөздөн ашык эмес,

8-9 класстарда – 10дон ашпаган өлчөмдө.

Биринчи чейректин аягына чейин (ал эми 5-класста – биринчи жарым жылдыктын аягына чейин) тексттин көлөмү сакталат.
Текшерүүчү сөздүк жат жазууда орфограммалар менен сөздөрдү өздөштүрүүсүн текшерет. Ал төмөнкү сөздүк көлөмдөн турушу мүмкүн: 5-класс үчүн – 15-20, 6-класс үчүн -20-25, 7-класс үчүн 25-30, 8- класс үчүн-30-35, 9-класс үчүн 34-40.
Белгилүү бир темадагы жат жазууда өтүлгөн темалардын орфограмма же пунктограммаларынын негизги учурлары кошулушу керек жана да мурдагы жетишкендиктеринин бекемдигин текшерүүнү камсыз кылат.
Текшерүүчү жат жазууда өтүлгөн темада колдонулуп жаткан орфограмма жана пунктограммалар 2-3төн кем эмес жолуккан тексттерди тандоо керек. Мурда үйрөнгөн орфограмма жана пунктограммалардан негизгиси эле кошулат, аларда 1-3 учурда колдонгондорун сунуштоого болот.
Жалпы алганда текшерилген орфограмма жана пунктограммалардын көлөмү: 5- класста-12 ар түрдүү орфограмма жана 2-3 пунктограмма, 6-класста 16 ар түрдүү орфограмма жана 3-4 пунктограмма;
7-класста: 20 ар түрдүү орфограмма жана 4-5 пунктограмма;
8-класста: 24 ар түрдүү орфограмма жана 10 пунктограмма;
9-класста: 24 ар түрдүү орфограмма жана 15 пунктограммадан ашпашы керек.
Текшерүү жат жазуусунун текстине жетишерлик өлчөмдө бекемделип, кайтадагы үйрөтүлгөн гана орфограммалар кошулушу зарыл.

Сунушталган нормативдер:
Жат жазууну баалоо көрсөткүчүнүн таблицасы

Баа	Көрсөткүчтөр
“5” деген баа	Катасыз иш же 1 одоно эмес орфографиялык, 1 одоно эмес пунктуациялык же 1 одоно эмес грамматикалык катасы бар болсо.
“4” деген баа	2 орфографиялык жана 2 пунктуациялык, же 1 орфографиялык жана 3 пунктуациялык каталар, же 4 пунктуациялык ал эми орфографиялык каталардын жок болгонунда. “4” деген баа 3 орфографиялык катада коюлушу мүмкүн, эгер алардын арасында бир типтегилер болсо. Аны менен бирге 2 грамматикалык катага да жол берилет.
“3” деген баа	4 орфографиялык жана 4 пунктуациялык каталар, же 3 орфографиялык жана 5 пунктуациялык каталар, же 7 пунктуациялык ал эми орфографиялык каталардын жок болгонунда. 5-класста “3” деген бааны 5 орфографиялык жана 4 пунктуациялык каталарда коюуга уруксат берилет. “3” деген баа 6 орфографиялык жана 6 пунктуациялык катада коюлушу мүмкун, эгер алардын арасында бир типтүү жана одоно эмес

	каталар бар болсо. Анын менен бирге 4 грамматикалык катага да жол берилет.
“2” деген баа	7 орфографиялык жана 7 пунктуациялык каталар, же 6 орфографиялык жана 9 пунктуациялык каталар, же 8 орфографиялык жана 6 пунктуациялык каталар.
“1” деген баа	“2” деген баага караганда каталардын санынын көптүгү.

Эскертүү.
Жат жазууну баалоодо оңдолот, бирок катасы эсептелинбейт:
1) сөз ташууда;
2) мектеп программасына кирбеген эрежелер;
3) али үйрөнбөгөн эрежелер;
4) жазуудагы жаңылыштык - туура эмес жазылуулар.
Жат жазууларды баалоодо катанын өзгөчө сапатын эсептөө маанилүү. Каталар арасында одоно эмес, мындайча айтканда сабаттуулукту мүнөздөй турган олуттуу мааниге ээ болбогондорун белгилей кетиш керек. Каталарды эсептөөдө эки одоно эмес ката бир катага эсептелинет. Одоно эмес каталарга төмөнкүлөр кирет:
1) эрежеден тышкары;
2) баш тамганын, энчилүү аттардын жазылышы;
3) бир тыныш белгинин ордуна экинчиси коюлган учурда;
4) айкалышып турган белгилердин бирин калтырып кетүү же ырааттуулугун бузуу.
Катанын бир типтүү жана кайталана берүүчүлүгүн эске алуу керек. Эгерде ката бир эле сөздө же бир уңгу сөздүн уңгусунда кайталана берсе, анда ал бир катага эсептелинет. Бир типтүү деп бир эреже бузулган катаны эсептейбиз, эгер туура жазылуунун тандоо шарты ошол сөздүн грамматикалык жана фонетикалык өзгөчөлүктөрүнөн турса.
1) Бир сөздүн туура жазылышын табыш үчүн башка (бир уңгу) сөздөрдү же анын формасын тандоо керек болгондо бир типтүү ката болуп эсептелинбейт.
2) Биринчи үч бир типтүү каталар бир ката болуп эсептелет, кийинки ар бир ошол сыяктуу ката өз алдынча ката болуп эсептелинет.
3) Эгерде бир сөздө текшерүүгө мүмкүн болбогон орфограммалар менен кошо 2 жана андан ашык катага жол берилсе, анда бардыгы бир ката болуп эсептелинет.

Сунушталган нормативдер:
Контролдук сөздүк жат жазууну баалоо көрсөткүчүнүн таблицасы

“5” деген баа	Ката жок
“4” деген баа	1-2 ката
“3” деген	3-4 ката

баа	
“2” деген баа	7 катага чейин
“1” деген баа	7 катадан ашык

Текшерүү иши (грамматикалык тапшырмасы бар жат жазуу)
Жат жазуу жана кошумча (фонетикалык, лексикалык, орфографиялык, грамматикалык) тапшырмадан турган текшерүү ишинде, ар бир иштин түрүнө эки баа коюлат. Жат жазууну баалоодо жогоруда айтылган нормативдерди колдонуу керек. Грамматикалык тапшырмаларды аткарууда жол берилген орфографиялык, пунктуациялык жана грамматикалык каталар, жат жазууга баа коюп атканда эсептелинет.
Сунушталган нормативдер:
Грамматикалык тапшырманы баалоо көрсөткүчүнүн таблицасы

“5” деген баа	Тапшырма туура аткарылган
“4” деген баа	Тапшырманын ¾ кем эмес бөлүгү туура аткарылган
“3” деген баа	Тапшырманын жарымынан кем эмеси туура аткарылган
“2” деген баа	Тапшырманын жарымдан кем туура аткарылган
“1” деген баа	Бардык тапшшырмалар ката аткарылган

Дил баяндар жана баяндамалар

Дил баяндар жана баяндамалар - окуучулардын кептик компетенттүүлүк түзүлүш деңгээлин текшерүүнүн негизги формалары болуп эсептелинет. Дил баян жана баяндоолордун жардамы менен теманы ачып берүү жөндөмдүүлүгү; тил каражаттарынын стиль, тема жана өз оюн айтуу милдеттери менен дал келиши текшерилет; тил нормаларынын жана туура жазуу эрежелеринин сакталышы.
Баяндама тексттеринин талаптары
Толук баяндоонун текстинин болжолдуу көлөмү:
5- класста -100-150 сөз
6-класста – 150-200,
7-класста – 200-250,
8-класста- 250-350,
9-класста- 350-450 сөз.

Жыйынтыктоо контролдук баяндаманын текстинин көлөмү 8-9 класстарда мындай сабактарда даярдоо иштери жүргүзүлбөгөнүнө байланыштуу 50 сөзгө көбөйүшү мүмкүн.

Дил баян жана баяндоолорду сунушталган баалоо критерийлери:
А) мазмуну
Темага мазмундун, негизги ойдун дал келиши;
Теманы оригиналдуу ачып берүүсү;
Фактыларга негизделген материалдардын аныктыгы;
Баяндоонун ырааттуулугу.
Б) кептик көркөмдүгү:
Сөздүктүн жана грамматикалык сөздүн түзүлүшүнүн ар түрдүүлүгү;
Стильдик бирдиктүүлүк жана кептин ачык – айкындуулугу;
Тил каталарынын жана стилистикалык кемчиликтердин көлөмү.
Бардык эле дил баяндар жана баяндоолор эки баа менен бааланат: биринчиси мазмуну жана кептин кооздугу үчүн коюлат (тил нормаларынын жана стилистикалык каражаттарынын тандоо эрежелеринин сакталышы), экинчиси – орфографиялык, пунктуациялык нормалардын жана грамматикалык каталардын сакталышына. Орфографиялык жана пунктуациялык сабаттуулук окуучу тарабынан кетирилген катанын санына карата бааланат. (контролдук жат жазууну баалоо нормативдерин карагыла).
Сунушталган нормативдер:
Дил баяндар жана баяндоолордун баалоо көрсөткүчүнүн таблицасы

	Көрсөткүчтөрү	
	Кептин кооздугу жана мазмуну	Грамматика
"5" деген баа	1. Иштин мазмуну толугу менен темага дал келет. 2. Чыныгы каталардын жоктугу. 3. Мазмуну ирети менен баяндалат. 4. Иш сөздүктүн байлыгы, ар түрдүү синтаксистик түзүлүштөрдү колдонулугандыгы, сөздөрдү колдонуунун тактыгы менен айырмаланат. 5. Жалпы алганда иште мазмунунда 1 жана 1-2 кептик кемчиликтерге жол берилсе.	Уруксат берилет: 1 орфографиялык, же 1 пунктуациялык, же 1 грамматикалык катага.
"4" деген баа	1. Иштин мазмуну негизинен темага дал келет(четке чыгуусу аз эле). 2. Негизинен мазмуну анык, бирок фактыга негизделген айрым учурай турган тактык эместиктер бар. 3. Ой пикирин иреттүү баяндоодо бир	Уруксат берилет: 2 орфографиялык жана 2 пунктуациялык каталар, же 1 орфографиялык жана 3 пунктуациялык каталар, же 4

	аз гана бузулуулар бар. 4. Кептин лексикалык жана грамматикалык түзүлүшү жетиштүү, ар түркүн болсо. 5. Иштин стилинин бирдиктүүлүгү жана кептин ачык-айкындыгы менен айырмаланат. 6. Жалпысынан иштин мазмунунда 2 ден ашык эмес жана 3-4төн ашык эмес кептик кемчиликтерге жол берилсе.	пунктуациялык каталар, орфографиялык каталар жок болсо, жана 2 грамматикалык каталар болсо.
“3” деген баа	1. Иште темадан олуттуу четке чыгууларга жол берилсе. 2. Иш негизинен ачык-айкын , бирок айрым тактык эместиктер бар болсо. 3. Иреттүү баяндоодо айрым бузулууларга жол берилсе. 4. Сөздүктүн жакырдыгы жана бир түрдүүлүгү колдонулган синтаксистик түзүлүшү, туура эмес сөздөрдүн колдонулушу кездешсе. 5. Иштин стили бирдикүүлүгү менен айырмаланат, кеп жетиштүү деңгээлде ачык-айкын эмес. 6. Жалпысынан иштин мазмунунда 4 дөн ашык эмес жана 5 кептик кемчиликтерге жол берилсе.	Уруксат берилет: 4 орфографиялык жана 4 пунктуациялык каталар, же 3 орфографиялык жана 5 пунктуациялык каталар, же 7 пунктуациялык каталар орфографиялык каталар жок болсо, жана 4 грамматикалык каталарга.
“2” деген баа	1. Иш темага дал келбейт. 2. Көп тактык эместиктерге жол берилсе. 3. Иштин бардык бөлүктөрүндө ойдун баяндоо ирети бузулса, өз ара байланыш жок болсо. 5. Тексттин стилдик бирдиктүүлүгү бузулган. 6. “ 3” деген баага караганда мазмунунда жана кепте кемчиликтер көп болсо.	Уруксат берилет: “3” деген баага караганда орфографиялык, пунктуациялык жана грамматикалык каталар көп болсо.

Эскертүү. Көрсөтүлгөн баалоо нормалары орто көлөмдөгү 4-5 барак көлөмүндөгү дил баяндарга ылайыктуу. Дил баяндарды баалоодо өз алдынчалыгы, ойдун нукуралуулугу, анын көркөмдүк жана стилдик курулушунун деңгээли эсептелинет. Нукуралуу ойдун болушу, анын иш жүзүнө жеткиликтүү ашырылуусу бааны 1 балга көтөрүүгө мүмкүнчүлүк берет. 3 дөн ашык түзөтүү бар болсо “эң жакшы” деген баа коюлбайт.

Текстте 5 катадан ашык түзөтүүлөр болсо (туура эмес жазылган сөздү оңдоо) баа 1 баллга төмөндөйт.

Кыргыз тилиндеги иштин инновациялык түрлөрү жана аларды баалоо

Окуу портфолиосу

Окуу портфолиосу – бул окуучулардын жеке жетишкендиктерин белгилүү бир окуу учурда белгилөө жана топтоштуруу ыкмасы, жана да өзүн өзү анализдөө жана өзүн өзү баалоо ыкмасынын түзүлүшү. Портфолио ар түрдүү маалыматтан турган, бара бара ээ болгон тажрыйбаны жана окуучулардын жетишкендиктерин көрсөткөн жумушчу файлдык папкадан турат . Окуу портфолиосунун түпкү максаты – окуу прогрессинин жана жумшалган аракеттердин күтүлгөн натыйжаларга жетишүү күбөлүгү.

Түзүү максатына карай портфолио ар түрдүү типтерге бөлүнөт.

Портфолионун биринчи түрү - бул "жетишкендик папкасы", анын максаты – окуучунун өз баалуулугун жогорулатуу жана анын ийгиликтерин чагылдыруу (окуудагы мактоо баракчалары, спортто, музыка, шахмат ж.б жетишкендиктери; ата энелерине алкыш баракчалары, жетишүүчүлүк табели, значок, медалдары ж.б).

Экинчи түрү - "рефлексивдүү портфолио", окуучунун өздүк өсүүсүнүн динамикасын көрсөткөн жана анын ишмердүүлүгүн жыйынтыктоону көзөмөлдөөгө сандык гана эмес сапаттык да планда жардам берген. Мисалы, мындай портфолиого окуучу дил баянынын черновигин, анын редактордук оңдотуусу менен вариантын, жана да дил баяндык жыйынтыктоо вариантын. Же анда кетирилген контролдук иш жана каталар үстүндө иштөө, жана да кошумча иштер (аткарылган көнүгүү, тест ж.б), окуучунун жыйынтыкка жетишүү жетишкендиктерин далилдеп турган, ошол текшерүү иш тарабынан көзөмөлгө алынган.

Портфолионун үчүнчү түрү – проблемалуу-изилдөөчүлүк, реферат, илимий окуу иштер, семинар, конференцияда чыгуусуна даярдоочулук менен байланыштуу. Портфолионун ушул түрүндөгү бардык материалдардары белгилүү бир түрдө топтошкон болушу абзел. Мисалы:

Рефераттын аталышы, варианттары (доклад, макалалар);

Изилдөөнүн максаттары, жоболору жана пландары;

Микротемалар, проблемалуу областтар;

Талаш тартышты жараткан көз караштар;

Фактылар, сандар, статистика;

Цитаталар, афоризмдер;

Изилдөөнүн натыйжалары жана жыйынтыктары;

Адабияттын тизмеси.

Портфолионун төртүнчү түрү – тематикалык, кандайдыр бир теманы, бөлүмдү, окуу курсун үйрөнүү процессинде пайда болгон. Бул портфолио белгилүү бир темадан теоретикалык (конспект, макалалардын тезиси ж.б) гана эмес, практикалык (ар түрдүү деңгээлдеги оордукта аткарылган көнүгүүлөр) маалыматты да камтыганга жардам берет.

Портфолиону баалоонун сунушталган критерийлери:

А) мазмуну
Берилген материалдардын портфолионун түрүнө дал келиши;
Берилген маалыматтык толуктугу;
Берилген маалыматтын логикалык байланышуусу;
Берилген материалдарды тандоодогу негиздүүсү;
Б) коооздолушу
Документтерди кооздоо эрежелерине дал келиши;
Портфолио күтүүнүн системалуулугу жана үзгүлтүксүздүгү;
Портфолиодо берилген маалыматтын ачык-айкындыгы;
Тыкандык жана кооздоонун жасалышы;

Сунушталган нормативдер:
Баалоо көрсөткүчтөрүнүн таблицасы

	Көрсөткүчтөр	
Балл	Мазмуну	Жасалгалоосу
“5” деген баа	Бардык берилген материалдар портфолионун түрүнө туура келет. Материалдардын саны жана сапаты окуу прогрессин жана жумшалган күч аракеттердин үмүт кылган натыйжаларга толугу менен жетип көрүүгө уруксат берет. Материалдар рубрикалары менен топтошкон жана белгилүү бир ирееттүүлүктө жайгашкан. Портфолиодо берилген материалдарды тандоо ачык-айкын жана компетентүүлүктүн түзүлүш деңгелдеринин 40/40/20 ара катыштыгы чагылдырат. Портфолиодо окуучунун өз билимин өркүндөтүүсүн чагылдырган кошумча маалыматтар да кошулган.	Титул барагынын, мазмунунун, эпиграфтын бар болуусу. Берилген материалдардын бирдиктүүлүк жана эстетикалык аяктоосу. Кол жазмаларынын тактыгы. Бардык материалдар керектүү библиографиялык маалыматтарды камтыйт.
“4” деген баа	80% ашуун материалдар портфолионун түрүнө дал келет. Материалдардын саны жана сапаты окуу прогрессин жана жумшалган күч аракеттердин үмүт кылган натыйжаларга жетип көрүүгө уруксат берет. Материалдар рубрикалары менен топтошкон жана белгилүү бир ирееттүүлүктө жайгашкан. Портфолиодо берилген материалдарды тандоо ачык-айкын жана түзүлүш деңгелинин 40/40/20 ара катыштык компетенттүүлүгүн	Титул барагынын, мазмунунун, эпиграфтын бар болуусу. Берилген материалдардын бирдиктүүлүк жана эстетикалык аяктоосу. Кол жазмаларынын тактыгы. Көпчүлүк

	чагылдырат.	материалдар керектүү библиографиялык маалыматтарды камтыйт.
“3” деген баа	Берилген материалдардын жарымынан көбү портфолионун түрүнө туура келет. Материалдардын саны жана сапаты окуу прогрессин жана жумшалган күч аракеттердин үмүт кылган натыйжаларга жетип көрүүгө уруксат берет. Материалдарды систематизациялоо аракети жумшалган. Портфолиодо берилген материалдарды тандоо жарым-жартылай ачык айкын жана түзүлүш деңгээлинин 60/30/10 ара катыштык компетенттүүлүгүн чагылдырат.	Титул барагынын, мазмунунун, бар болуусу. Берилген материалдарды жасалгалоодо аракет жасалган. Материалдардын жарымынан көбү керектүү библиографиялык маалыматтарды камтыйт.
“2” деген баа	Берилген материалдардын жарымынан азы портфолионун түрүнө туура келет. Материалдардын саны жана сапаты окуучунун сабактагы ишин көрүүгө уруксат берет. Материалдарды систематизациялоо аракети жумшалган. Портфолиодо берилген материалдар түзүлүш деңгээлинин 75/20/5 ара катыштык компетенттүүлүгүн чагылдырат.	Титул барагынын бар болуусу. Берилген материалдарды жасалгалоодо аракет жасалган. Айрым материалдар керектүү библиографиялык маалыматтарды камтыйт.

Эскертүү. Сунушталган критерийлер жана нормалар жетишерлик жогорку деңгээлдеги жалпылоосу бар жана мугалим үчүн багыт катары колдонулушу мүмкүн. Портфолионун белгилүү бир тибин баалоодо окуучуларга түшүнүктүү болгон критерийлер, нормалар жана толуктоолорду окуучулар менен макулдашылуусу зарыл. Мисалы, компетентүүлүктүн 40/40/20 өз ара түзүлүшү деп жетекчинин кол астында гана эмес, өз алдынча да бар болгон, жана да татаалдыктардын ар түрдүү деңгээлдери иштин белгилүү бир өлчөмү . Жана дагы калыс эместиктен кутулуудан жардам берүүчү баалоо барагын колдонуу сунушталат (портфолионун баалоо барагын кара).

Таблица

Портфолионун баалоо баракчасы

Баалоонун критерийлери	Портфолионун жакшы жактары	Портфолионун кемчиликтери

Бул таблица өз алдынча гана эмес, топто да толтурулса болот.

Окуу проектиси

Окуу проектиси – бул алдын ала пландаштырылган натыйжанын абдан ылайыктуу ыкма менен жетишкендиктери жана белгилүү бир проблеманы чечүүгө багытталган окуучунун/ окуучулардын ишмердүүлүгү. Проект доклад, реферат, изилдөөлөрдүн жана окуучулардын өз алдынча чыгармачыл иштеринин башка түрлөрүнүн элементтерин, бирок проекттин натыйжасын жетүү ыкмасы катары кошо алат.

Окуу проектисинин сунушталган баалоо көрсөткүчтөрү жана критерийлери

Баалоо		
Проекттин даярдалышы	Проекттин натыйжасы (отчет)	Проекттин презентациясы
Өз алдынча ишмердүүлүк: Максатка карай божомолдоо (проблема так сүрөттөлгөн, максат коюлган, милдеттер коюлган), Иш чаралардын милдеттерге жетүү планынын дал келиши; Иш аракеттердин аткарылуу ирээттиги жана мониторинги; Ар түрдүү булактар менен иштөө (биринчи, экинчи ирет болгон); Проект боюнча иш чаранын бүтүшү; Өз алдынчалык деңгээли	Жазуу түрүндөгү отчеттун мазмуну: Максатка карай божомолдоонун ачыктыгы, оңойлугу, конкреттүүлүүгү Теманын практикалык баалуулугу жана актуалдуулугу Берилген чечимдердин иштиктүүлүүгү Теоретикалык негиздүүлүк жана далилдөөчүлүгү Маалыматтын ачык айкындыгы (булактарга анын ичинде интернет - булактарына таянуу) Айтылган теманын толугу менен ачылышы	Эл алдына чыгып сүйлөөчү кептин мазмуну: Тема тандоодогу негиздүүлүк Берилген чечимдердин далилдөөчүлүгү жана иштиктүүлүгү Теоретикалык негиздүүлүк Кептин так, ачык, оңойлугу Көрсөтмөлүүлүктүн, видеокаттардын орундуулугу
Топто иштөөнүн иш чарасы: Кызматташтык жана өз ара жардам көрсөтүү Планды аткарууда жоопкечиликтерди бөлүштүрүү жана	Отчетту жасалгалоонун сапаты: Материалдын түзүлүшүнүн проекттик форматка дал келиши; Графиканын, видеокатардын	Чечендик чебердиги: кептин публицистикалык кепке дал келиши, өзүн алып жүрүү манерасы,

коюлган милдеттерге натыйжанын дал келиши Проекттин бардык баскычтарында катышуу	мазмунуна дал келиши; жасалгалоонун эстетикалык жактан коозделушу	көрсөтмөлүүлүктү колдонуусу, убакытты сезүүсү, импровизациялоо, эреженин сакталышы (регламент)
	Сырткы баа: Жасалган иштин анализи (көз карандысыз рецензиянын бар болушу)	Тема/ проблеманын билүү деңгээли (суроолорго жооптор): Жооптун конкреттүүлүгү, толуктугу жана далилдүүлүгү, Ынактык, Теманы ийгиликтүү ачып берүү үчүн суроолорду колдонуу жана иштин күчтүү тарабын демонстациялоо

Эскертүү. Сунушталган критерийлер жана нормалар жетишерлик бийик деңгээлдеги жалпылоосу бар жана мугалим үчүн багыт катары колдонулушу мүмкүн. Белгилүү бир проектти баалоодо окуучуларга түшүнүктүү болгон критерийлер, көрсөткүчтөр жана толуктоолорду окуучулар менен макулдашуу керек жана баалоо баракчасын иштеп чыгуу керек, ошонун негизинде жыйынтык баалар койулат.

Мисал

Долбоордун баалоо баракчасы (үч балдуу шкала)

Проектке катышуучунун аты жөнү «____________»	Проектти даярдоо				Проекттин натыйжасы(отчет)				Проекттин презентациясы				Жыйынтыктоо баллы	Комментарийлер
	Критерийлер*													
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4		

**бул баалоо баракчасындагы критерийлердин саны белгилүү бир долбоор үчүн белгиленген критерийлердин санына дал келиши керек.*

Жазуу ишинин текшерүү эрежелери

Жазуу ишин текшерүү үчүн мугалим кандай каталар болот жана алардын шарттуу белгилерин билүү абзел.

1. мазмундагы каталар
[   ] - ашыкча бөлүгү (ашыкча сөз, сүйлөм)
V - калтыруу (ой, сөз, сүйлөм)
Z (сызылган) - абзац белгиленбеген
Ф - фактынын негизиндеги ката же так эместик
Л - логикалык ката
Р - кептик ката
С - стилистикалык ката

Фактыга негизделген каталарга материалды баяндоодогу маалыматтык (маанилеринин кошумча өзгөчөлүктөрү) тактыктын бардык бузулуштары кирет: фактыларды, аттарды бурмалоо, колдонулган булактардан, турмуш чындыгынан чегинүүсү, баяндап жазылган чындыктын абалынын жана чечмелөөнүсүнүн дал келбөөсү

Логикалык каталарга мааниси бирдей эмес түшүнүктөрдүн окшоштуруусу, ой пикирин анчалык маанилүү эмес далилдер менен түшүндүрүү, бөлүк жана бүтүндүн аралыгы бузулуусу, түшүнүктөрдү чектөө жөндөмүнүн жоктугу, тарыхий ишкерлердин образын жана ойлоп чыгарылган каармандарды баш аламандыкка алып келген каталар кирет. Ар түрдүү түшүнүктөрдү бир бүтүнгө бириктире алуу жана салыштыруу жөндөмдүүлүгүнүн жоктугу, ойдун логикалык жайылтуусунун бузулуусу, себеп-натыйжа мамилелери, сүйлөмдөрдүн өз ара байланыштын жоктугу, аракет обьектисинин алмашуусу, логикалык дал келбеген түшүнүктөрдү бир катарга байланыштыруу каталар кирет.

Кептик каталарга сөздүн ылайыксыз мааниде колдонулушу, лексикалык айкалышуунун бузулушу, ашыкча сөздүн колдонулушу (плеоназм), жакын бир маанилүү сөздөрдү колдонулушу (тавтология), кайталоолор, бөтөн стилдүү түсү бар сөздөрдү колдонуу, ар түрдүү тарыхий доорлордун лексикаларынын аралаштыруусу, синтаксистик конструкциялардын жакырдыгы жана бир түрдүүлүгү, сөздөрдүн жарамсыз ырааттуулугу, сүйлөм бөлүкчөлөрүнүн стилистикалык жана маңызы жагынан дал келбегендиктер кирет.

Стилистикалык каталарга функционалдык стилдин бирдиктүүлүгүнүн талаптарынын бузулуусу. Адатынча текст бөлүктөрүн астын сызуу менен белгиленет.

Жыйынтык баалардын чыгаруусу

Жыйынтык баа (семестрдик, чейректик, жарым жылдык, жылдык) мурдагы баалардын орто арифметикалык саны катары механикалык түрдө коюлбаш керек. Аны аныктоодогу маанилүү ошол баанын чыгарылган убактысынан бардык көрсөткүчтөр боюнча фактыларга негизделген окуучунун натыйжалары.

Жыйынтыктоо баасын чыгарууда өзгөчө маанини орфографиялык, кептик, пунктуациялык үйрөнүү деңгээлин чагылдыра турган бааларга берүү керек (ортодогу баалоо). Каталар үстүндө иштөөнү эсепке алганда чейрек (жыл) аралыгында көпчүлүк текшерүү жат жазуулары, дил баяндары, баяндамалары

орфографиялык, пунктуациялык, кептик сабаттуулугу “2” жана “1” деген балга эсептелинсе, жыйынтык баа жакшы болушу мүмкүн эмес. Жыйынтык бааны чыгарууда, окуу жылдын аралыгында окуучулардын олуттуу мамилесине демилге бериш үчүн, алардын учурдагы жетишүүлүгүн эсепке алуу керек.

Жогорку класстарда дил баяндарга болгон баалар, окуучулардын адабият жана алардын сабаттуулугун мүнөздөгөн класстык журналдарга адабият беттеринде (маңызы үчүн баа) жана орус тилинен (сабаттуулук үчүн баа) коюлат. Дил баяндар, баяндамалар, жат жазуулар үчүн баа качан текшерилбестигине карабай журналга өтүлгөн күнү катуу эсеп менен коюлат.

4-Бөлүм. Билим берүү процессине коюлуучу талаптар
4.1. Ресурстук камсыздоого коюлуучу талаптар

Бала көрүү, угуу, кармап көрүү, тажрыйбада колдонуп көрүү аркылуу элестерди тезирээк аңдап, ал тууралуу ойлонуп, жыйынтык чыгарат. Иллюстрациялар, диафильм, портрет, пейзаж, схемалар баланын окуу материалды түшүнүүсүнө жардам берет. Аудио жазуулар аркылуу анын жаратмандыгы өнүгүүсү мүмкүн. Тажрыйбаларды жүргүзүүсү, кармап көрүүсү, колдонуп көрүшү аркылуу окуучуда ассоциациялаш, талдоо, жөндөмү, актоо жана каралоо сыяктуу көнүмүш жана жаңы жөндөмдөрү өсөт. Окуучу өз ишинин натыйжасын көргөндө жөндөм, ушул иштин автору, жаратмандыгына байланыштуу сезимдери калыптанат жана келечекте өз ордун табууга болгон ишеничи дагы артат. Окуучулардын көнүгүү жана зээндүүлүгүн өнүктүрүүгө таасир көрсөтүүчү ресурстарды 5 түргө бөлсө болот:

1. Көрүүгө болжолдонгон - видео кассеталар, слайддар, DVD дисктер, иллюстрациялар, сүрөттөр (портрет, пейзаж, интерьер, экстерьер), схемалар ж.б.у.с.
2. Угууга болжолдонгон - аудио кассеталар, уялдук телефондордогу мукамдар (музыкалар), магнитофон тасмаларына жазылган атактуу актёрлордун үндөрүнүн коштоосунда айтылган жомоктор, ыр саптары, обондуу ырлар ж.б.у.с.
3. Жазууга болжолдонгон - тест-карточкалар, тесттер, эсселер, түрдүү стилде, түрдүү басылма жана көркөм чыгармалардан алынган тексттер, каттар, баян, диктанттар ж.б.у.с.
4. Талдоо кылууга болжолдонгон – долбоорлор, тажрыйбалар, изденүүлөр, жыйнактар, энциклопедиялар ж.б.у.с.
5. Сүйлөөгө болжолдонгон – презентациялар, сахна көрүнүштөрү, топтогу иштер, көркөм чыгармалар ж.б.у.с.

Окутуу методдору

Эне тилин окутууга карата коммуникативдик ишмердүүлүк мамиле интерактивдүү окутуудагы окуучулардын тынымсыз өз ара
баарлашуулары, карым-катнаш жасоо менен пикир алышуулары аркылуу ишке ашырылат. Бул багытта окутуу ишин уюштуруу үчүн
атайын зарыл шарттарды түзүү зарыл. Мындай учурда окуучулар өзүн-өзү, коомду жана дегеле дүйнөнү таанып билүү менен турмушка
карата болгон туура көз караштары калыптанат жана предметтик, түйүндүү компетенттүүлүктөргө ээ болушат. Интерактивдик окутууда
көп жактуу коммуникативдүүлүк, жагымдуу психологиялык кырдаал, окуп-үйрөнүүгө атайын ыңгайлуу педагогикалык шарттар түзүлөт.
Интерактивдүү окутууга өз алдынча иштөө, жуп менен иштөө, топ менен иштөө, талкуулар, презентациялар кирет. Интерактивдүү
окутуунун артыкчылыктары:

• окуучулар өздөрүн эркин сезип,”туура эмес жооп берип алам” деген коркунучтан алыс болуп, активдүүлүктөрү артат;

• ар бир окуучу өзүнүн жөндөмүн, шыгын, билимин көрсөтүүгө далалаттанат;

• жуп менен, топ менен иштегенге машыгышат;

• мугалим менен, бири-бири менен тыгыз карым-катнашта пикир алышуу ашат;

• окуучунун сынчыл ой жүгүртүүсү калыптанат;

• тапшырманы аткарууда бири-биринин тажрыйбаларын пайдаланууга, жаңы идеяларды жаратууга шарт түзүлөт;

• мугалим фасилитатор катары багыт берип, окуучу менен достук мамиледе болот.

Байкоо жана салыштыруу методу

Байкоо жана салыштыруу методу окуучулардын кептик, тилдик, маданият таануучулук ошондой эле, маалыматтык жана социалдык-
коммуникативдик компетентүүлүктөрүн калыптандырууга багытталат. Биргелешип окутуу

Бул метод окуучуларга өз ара бири-бири менен маалымат алышып, баарлашууга, коюлган милдеттерди чечүү үчүн жамаатта, командада,
топто өз ара мамилелешүүнүн ыкмаларына, өзүнүн көз карашын далилдей алуу менен талкууга катыша билүү маданиятына ээ болот. Алар
кептик, социалдык-коммуникативдик жана өзүн өзү уюштуруу менен маселе чече билүүчүлүк компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга
багытталган. Буга акыл чабуулу (мээге чабуул), жупта, кичи топто иштөө, мозаика, ар кыл талкуулардын түрлөрү ж.б. кирет.

Акыл чабуулу – бул кеңири колдонулган интерактивдик ыкмалардын бири. Мында темага байланыштуу ойго келген идеялардын
бардыгын, сындалбастан иштелип чыгат. Акыл чабуулунда окуучулар эркин, ишкер абалда чыгармачылык менен жаңы идеяларды жарата
алышат. Интеллектуалдык жактан өнүгүшөт.

Маалыматты түшүнүп окуу көндүмүн өнүктүрүүчү методдор.

Бул методдор текст менен иштөө үчүн жаңы ыкмаларды колдонууну көздөйт, бардык окуучуларды окуу процессине тартууга, өтүлүп жаткан темага кызыгууну жаратууга, ой жүгүртүү ишмердигин активдештирүүгө жардам берет. Аларга ИНСЕРТ, эки бөлүктүү күндөлүк, жуптарда окуу жана биргелешип корутунду чыгаруу, чаташкан логикалык чынжырчалар ж.б. кирет.

Жазуу кебин өнүктүрүүчү методдор.

Текстти жаратуучу ар кандай жумуштар окуучуларда түшүнүүнүн терең денгээлин пайда кылат, аларда байкоо жүргүзүүгө кылдаттык менен мамиле жасоо өнүгөт, өз пикирин, жазуу ишинин өзгөчө мүнөзүн жаратууга жардам берет, өз ойлоруна, тажрыбасына урматтоо менен мамиле жасай башташат.

Аларга беш-он мүнөттүк эсселер, дил баяндын элементтери менен изложение жазуу, аргементтүү эсселер жана башкалар кирет.

Окуучулардын илимий-изилдөөчүлүк ишмердигин өнүктүрүүчү методдор.

Эне тил сабактарында окуучуларды илимий-изилдөөчүлүк ишмердикке үйрөтүүгө төмөнкүлөрдү киргизсек болот: көйгөйдү коюу, көйгөйдү чечүүнүн жолдорун аныктоо, ишмердиктин жолдорун аныктоо, күтүлүүчү натыйжаны кыска жана так жазуу, жыйынтыктарды корсөтө билүү жана өзүн-өзү талдоо.

Педагогикалык практикада долбоор методу, документ булактарын изилдөө, илимий жактан маанилүү материалдарды издөө жана топтоо, интервью, портфолио, концепция картасы ж.б. колдонуу ийгиликти жаратып жатат.

4.2.Мотивдештирүүчү окутуу чөйрөсүн түзүү

Эне тили — пикир алышуунун куралы, ойдун тикеден тике чындыгы катары көп кызматты өзүнө аркалаган көрүнүш. Ал карым-катнаштын каражаты болуу менен бирге эле чындыкты чагылдыруунун жана таанып билүүнүн куралы, ошондой эле, инсандын рухий жана интеллектуалдык жактан өнүгүүсүнө да шарт түзөт. Эне тилине канчалык деңгээлде ээ болгондугу окуучунун башка предметтерди айрыкча экинчи тилди, чет тилдерди жана калган предметтерди өздөштүрүүдөгү ийгиликтеринен көрүнөт. Ошондой эле, аналитикалык ой жүгүртүүсүнүн өнүгүүсү да ушуга байланыштуу. Тил менен ой жүгүртүүнү бири-бирисиз элестетүү эч мүмкүн эмес. Алар өз ара жуурулушкан бир бүтүндүктү түзүп турат. Эне тили предмет катары мектепте үч аспектиде окутулат: 1) тилдин системасы; 2) орфографиялык жана пунктуациялык көндүмдөр; 3) кеп маданиятын өнүктүрүү. Эне тилин окутуунун максаты — мектеп бүтүрүүчүсү тилдик жана кептик нормаларга ылайык кептик ой жүгүртүүчүлүк ишмердүүлүккө ээ болуу менен маданий-адептик жактан да калыптануусун жөнгө салуу.

Атап айтсак: тилдик компетенттүүлүктө - мектеп окуучусун тилдик бирдиктерди алардын тилдин системасындагы функциялары жана тексттеги ролу менен байланышта түшүнүүгө; лингвистикалык бирдиктерди

функциялары, маанилери жана стилдери боюнча топтоштурууга; тилдик бирдиктерди түзүлүшү, мааниси жана стили боюнча айырмалоого; кептин оозеки жана жазуу формаларынын өзгөчөлүктөрүн салыштырууга; орфографиялык жана пунктуациялык ыкмаларга ээ кылууга окутуу. Кептик компетенттүүлүктө - мектеп окуучусун коммуникативдик милдеттерди аныктоого, тилди пикир алышуунун ар кыл кырдаалдарында оозеки жана жазуу формасында пайдаланууга, өзүнүн сөздүк байлыгын байытуу менен кептик мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө, мисалы: карым-катнаштын максатына ылайык кептин предметин жана темасын түшүнүүгө жана белгилөөгө; тексттеги биринчи жана экинчи орундагы маалыматтарды бөлүп көрсөтүүгө, аларды чындык менен салыштырууга; адабий тилдин (стилдердин) нормаларына, пикир алышуунун максатына (кептик кырдаалдарга) ылайык текст түзүүгө; текстти ар кыл стилдик талаптарга, ар кыл эмоционалдык жагдайларга ылайыктап кайрадан түзүүгө; коммуникативдик мазмунуна ылайык тексттердин функционалдык семантикалык типтерин, кептин ар кыл жанрындагы жана стилиндеги тексттерди айырмалоого жана пайдаланууга үйрөтүлөт. Маданий компетенттүүлүктө мектеп окуучусун пикир алышууга катышуу менен социалдык-кептик, маанилик жана тарыхый-маданий контекстти эске алуу менен сүйлөшүү маданиятынын нормаларына ээ болууга, коомдо калыпка түшкөн жүрүм-турумдун эрежелерине ылайык карым-катнаштын катышуучусунун социалдык ролун өзүнө кабыл алуу менен элдин маданий мурасынын маанилүү бөлүгү, ыйык баалуулукка айланган эне тилин урматтоого жана сактоого окутуп-тарбиялоо ж.б.

Сөздүк (глоссарий)

Акыл даярдыгы – жаңы теманы өтүүдөн мурда окуучуларга күнүмдүк жашоодо кездешкен, темага багыт алдырууга даярдоочу, өзүнө тааныш чөйрө боюнча текстке байланыштуу кызыктыруучу суроолорду берүү аркылуу жаңы маалыматтарды түшүнүүгө даярдоо.

Акыл чабуулу - бул кеңири колдонулган интерактивдик ыкмалардын бири. Мында темага байланыштуу ойго келген идеялар талдоого алынат, бул учурда окуучулар эркин, ишкер абалда чыгармачылык менен жаңы идеяларды жарата алышат, интеллектуалдык жактан өнүгүшөт.

Баа - бул окуучулардын окуудагы жетишкендиктеринин санарип, тамга же башка түрдөгү шарттуу- формалдуу сан түрүндө билдирүүчү, символу(белгиси).

Баалоо - бул окуучулардын окуу жана таанып-билүү ишмердигине байкоо жүргүзүү, ошондой эле билим берүүнүн сапатын жакшыртуу максатында окуучу жөнүндө маалыматтарды баяндоо, жыйноо, каттоо жана чечмелөө процесси.

Баа берүү – бул учурда баалоо процесси, иш-аракети же ишмердиги кайтарым байланыштын сапаттык маалыматы жүзөгө ашат.

Баа койбостон баалоо – бул 5 баллдык баалоо системасына салууга мүмкүн болбогон шарттуу белгилер менен белгиленген көрсөткүчтөр (шкалалар), ар кандай параметрлер боюнча окуучунун окуу-үйрөнүү деңгээлин көрсөткөн «жекече жетишкендиктер баракчалары», конкреттүү критерийлер менен баалоодон келип чыккан иштеринин жыйынтыктары (процент менен, бөлчөктөр аркылуу, диаграмма, схема, чиймелер ж.б.). Баалоонун бул формасы мугалим, окуучу жана ата-эне үчүн андан аркы өнүгүүнү пландаштырууга кызмат кылышы керек.

Баа койбостон окутуу – окуучунун өз иш-аракетин өз алдынча баалоого үйрөнүүсүн, өздүк жетишкендиктерин жалпыга белгилүү көрсөткүчтөр менен өлчөө, жалпысынан айтканда, окуучунун өз алдынчалыгын өстүрүүнү айтабыз.

Билим берүүнүн сапаты – билим берүүнүн натыйжаларынын ар түрдүү билим берүү субъектилеринин (окуучулардын, педагогдордун, ата-энелердин, жалпы эле коомдун) күтүүсүнө же алар тарабынан коюлган билим берүүнүн максаттарына жана милдеттерине шайкештигинин даражасы. Билим берүүнүн сапаты анын билим берүүнүн стандарттарына жана керектөөчүлөрдүн суроо-талаптарына шайкештигин көрсөтөт. Бул түшүнүктүн маанилүү өзгөчөлүгү динамикалуулукта, вариативдүү жана иштиктүү мүнөзүндө турат.

Билим берүүнүн стандарты – негизги билим берүү программаларындагы билимдин мазмунунун минимумун, окуучунун даярдыгынын сапатына коюлуучу базалык талаптарды, билим алуучулардын мүмкүн болгон окуу жүгүнүн чегин аныктоочу нормалар менен эрежелердин топтому.

Диагноздоочу баалоо – бул окуучунун билимдерин, билгичтиктерин, көндүмдөрүн жана иш билгилигинин (компетенттүүлүгүн) алгачкы калыптануу деңгээлин аныктоо.

Долбоор методу - кандайдыр бир маселенин жеке адам же жамаат тарабынан колго алынып, жашоо-турмушка өзгөчө зарыл болгон натыйжаларга жетүү максатын көздөгөн метод.

Жыйынтыктоочу (суммативдик) баалоо – белгилүү убакыт аралыгында окуучулардын билимдерди өздөштүрүү, билгичтикеринин жана көндүмдөрүнүн калыптануу деңгээлин белгилөө жана алынган натыйжалардын стандарт талаптарына шайкештигин аныктоо.

Инновация (анг. «жаңылануу, өзгөрүү» деген сөз) педагогикалык системада илимдин, техниканын жаңы жетишкендиктерин, жаңы технологияны колдонуу менен окуу-тарбия процессинин жаңылануусуна жетишүү, б.а. натыйжалуу, эффективдүү кайра жаралуу процессин түзүү дегенди билдирет.

20-кылымдын 80-жылдары педагогикалык лексикондо «инновация» деген түшүнүктү (адегенде журналисттер, андан кийин ар кандай кесип ээлери) колдоно баштаган. Ал кайра жаралуу мезгилине таандык.

Индикатор – бул бир нерсенин абалын чагылдыруучу же көрсөтүүчү чен, «өлчөгүч».

Окуп үйрөнүүнүн натыйжаларынын көрсөткүчү (индикатору) – окуучунун жүрүм-турумунан байкалуучу, болжолдонгон натыйжага жетишилгендигин далилдөөчү конкреттүү белгилер.
Окутуунун максаты – окуучулар когнитивдик (таанып -билүүчүлүк), аффективдик (эмоциялык- баалуулук) жана психомотордук жактарда жетишүүчү окутуп- үйрөтүүнүн утурумдук жана түпкү натыйжалары. **Окутуунун түшүндүрүп-иллюстрациялоо түрү** окутуунун башка түрлөрүнө караганда бир катар артыкчылыкка ээ. Эң башкысы өтүлгөн тема боюнча негизги материалды эстеп калуу жагы жакшы жүзөгө ашырылат. Окутуунун мындай түрү мектептерде узактан бери колдонулуп, аны дагы өркүндөтүү менен ар кандай көрсөтмөлүүлүктөр көп пайдаланылып, жаңыдан өтүлө турган теманы түшүндүрүүдө убакытты үнөмдөөгө жетишет. Өтүлүүчү материалды кыска мөөнөттө түшүндүрүүгө болот. «Кемчилиги» көбүнчө окуучуларды «даяр» далилдерди гана айтып берүүгө үйрөтүп, өз бетинче иштөөгө, анын тегерегинде ойлонууга, изденүүгө түртө албайт.

Окшоштуруу методу бир окуяны же маселени ар кандай өңүттөн талкуулоо, бир документти талдоо үчүн кандайдыр бир эрежелердин негизинде окшоштук белгилерди табууга, андай белгилердин моделин түзүүгө багытталган метод.

Өрнөк окуя методу болуп өткөн же боло турган бир окуяны же кубулушту окуучуларга айтып берүү жана ал окуяда баяндалган маселени суроо-жооп формасында талкуулоо аркылуу өткөрүлөт.

Кайтарым байланыш - иш – аракеттер, кырдаалдар, талаш маселелер жана максатка эң ыңгайлуу жол менен жетишүүгө өбөлгө түзүүчү конкреттүү иш-аракеттер жөнүндө түшүндүрмөлөрдү (сын пикирлерди) кабарлоо жана алуу процесси.
Калыптандыруучу (формативдик) баалоо - бул окуучунун окуусуна үзгүлтүксүз, максаттуу багытталган байкоо жүргүзүү процесси.
Компетенттүүлүк – адамдын ар түрдүү билимдердин, билгичтиктердин элементтерин жана иш - аракеттин ыкмаларын белгилүү бир кырдаалда (окуу, инсандык, кесиптик) өз алдынча колдонууга болгон интегративдик жөндөмдүүлүгү.
Компетенция - (лат. competere – ээ болуу, шайкеш келүү, туура келүү)- окуучунун белгилүү бир кырдаалда (окуу, инсандык, кесиптик) натыйжалуу, майнаптуу иштөөсү үчүн зарыл болгон билим даярдыгына карата алдын ала коюлуучу социалдык талаптар (нормалар, стандарттардын тизмеси).

Критерий – бул баа берүүгө, бир нерсени аныктоого жана класификациялоого негиз болуучу белги, баанын ченеми.
Метод - педагогикалык категория катары өтүлө турган материалды кандай ыкма менен натыйжалуу берүүнүн жолдорун көрсөтөт. 20-кылымдын 60-жылдары окутуу методдорун бир системага келтирип классификациялаган окумуштуу Е.Я. Галант болгон, кийинчирээк дидактар М.Н.Скаткин, И.Я.Лернер, М.А.Даниловдор бул маселеге кайрылышкан. Ал эми академик Ю.К.Бабанский түзгөн окутуунун методдорунун классификациясындагы:

1. Айтып берүү методдору (аңгеме, түшүндүрүү, лекция, аңгемелешүү, окуу китеби менен иштөө ж.б.);
2. Көрсөтмөлүүлүк (таблица, схема, сүрөттөрдү иллюстрациялоо, диафильм, кино демонстрациялоо, музейге, өндүрүшкө, жаратылышка экскурсия ж.б.);
3. Практикалык (көнүгүү, көнүктүрүү, үй жана аудиторияда өз алдынча иштөөнү уюштуруу, эксперимент, эмгек жана коомдук иштерге тартуу.

Мотивация - талдоо негизинде тынымсыз жүрүп туруучу тандоо менен чечим кабыл алуу процесси. Натыйжалар (билим берүүдөгү) – билим алуучулардын инсандык, жарандык жана кесиптик жактан өзүн-өзү аныктоосун ишке ашыруу үчүн зарыл жана жетиштүү болгон жекече компетенттүүлүктөрүнүн топтому.

Маселе чечүү методу - маселе чечүүнүн илимий негиздерин жетекчиликке алуу аркылуу окуучуларга практикалык мүнөздөгү маселелерди чечүүнүн жол-жоболорун үйрөтүү максатын аркалайт. Көрсөтүп аткартуу методу кандайдыр бир иш-аракетти, адегенде көрсөтүп, андан соң окуучулардын өздөрүнө жасатууну көзөмөлдөп турат.

Негизги компетенттүүлүктөр – бардык предметтер үчүн жалпы метапредметтик мазмунда ишке ашырылуучу билим берүүнүн натыйжалары.
Предметтик компетенттүүлүктөр – негизги компетенттүүлүктөргө карата алганда жекече мүнөздөргө ээ болуп саналат. Алкактык куррикулум негизги компетенттүүлүктөрдүн тизмегин аныктайт, ал эми предметтик куррикулумдар айрым алынган предметтердин материалында аларды предметтик компетенттүүлүктөр түрүндө конкреттештирет.
Роль ойноо методу - роль аткаруу аркылуу окуучулардын туюм-сезимдерин жана ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө багытталат.

Суроо-жооп методу сабакта окуучулардын активдүүлүгүн жандандыруу максатында карым-катыш түзүүдө көп колдонулган метод болуп эсептелет. Суроолор максатына, жооптун түрүнө, үйрөтүү методуна, берилиш формасына жана кимге багытталганына карай бири-биринен айырмаланат.

Бардык учурда мугалимдин таасирдүү, ойлондуруучу, проблемалуу суроо бере билүүсү, б.а. бул ыкманы натыйжалуу колдоно билүүсү талап кылынат.

Талдоо («анализ», байыркы грек тилинен, *«ажыратуу»)* – бул ой жүзүндө же иш жүзүндө бүтүн нерсени (буюмду, касиетти, процессти, предметтер аралык катышты) курамдык бөлүктөргө ажыратуу, бөлүү иши. Ал адамдын таанып билүүчүлүк же предметтик практикалык ишмердигинин жүрүшүндө аткарылат.

Талкуу методу - окуучулар өз ойлорун эркин ортого сала билүү, башкалардын көз карашын сыйлай билүү, өз ара карым-катышта болуу сыяктуу жөндөмдөрүн өстүрүүгө багытталат. Бул методдун негизги ыкмаларынын бири - чоң тайпаларда талкуу жүргүзүү. Ал эми чакан топтордогу талкуу чоң топту чакан топторго бөлүү аркылуу ишке ашырылат.

Синтез (грек тилинен: *чогултуу, жыйноо*) –бул метод талдоо, иликтөө процессинде жетишилгендер түшүнүктөрдү, пикирлерди, ойлорду, көз караштарды жыйноо, чогултуу, бир толук пикирге келүү, курамдык бөлүктөрдү бир бүтүн катары элестетүүнү билдирет. Ал дагы адамдын таанып билүүчүлүк же предметтик практикалык ишмердигинин жүрүшүндө ишке ашат.

Эвристикалык таанып билүү методу: (грек тилинен: *таптым* деген мааниде)бул проблемалуу суроолордун жана жагдайлардын негизинде окуучу өз алдынча ой корутундусуна келүүнү, чыгармачылык менен өз алдынча бир пикирге, ой корутундусуна келүүсүн билдирет.

Адабияттар:

1. Б. Абдухамидова, Кыргызча кеп адеби, Б., 2008.
2.И.Абдувалиев, Кыргыз тилинин морфологиясы, Б., 2010.
3. С.Мусаев, Кеп маданиятынын маселелери (Б.,2004);
4. Б.Исаков, Кыргыз тилин орто мектептин 5-11-класстарында натыйжалуу окутуу боюнча усулдук колдонмо (Б.,2011);
5. С.Рысбаев, Сөз жөнүндө дастан (Б.,2013);
6.С.Рысбаев, А.Акматова, "Окуучунун сүйлөө ишмердиги" (Б.2013).
7. С. Рысбаев, «Окуучунун дилбаяны», Б., «Интерполиграф» басм., 8 б.т., (Б.,2010).
8 С. Рысбаев, «Жат жазуу иштерин жүргүзүүнү өркүндөтүү технологиялары», Б., «Интерполиграф» басм., 5 б. т., (Б., 2010-жыл).
9.С.Үсөналиев, Б.Өмүралиев Азыркы кыргыз тилинин таблицалары. (Б.,2003);
10. А.Осмонкулов, Мектептерде фонетиканы окутуунун методикасы. (Б., 1967);
11. Б.Өмүралиев, Синтаксисти окутуунун методикасы. (Б.,1978);

12. Ж.Чыманов, Кыргыз тилин окутуунун теориялык жана практикалык негиздери (2007);
13. Ж.Чыманов, Кыргыз тили: Окутуу методдору. (Б.,2007);
14. Ж.Чыманов, Кыргыз тили: Сабактын үлгүлөрү жана сабакты талдоонун методикасы. (Б.,2009);
15. Р.Абдувалиева, Сабак-бүтпөгөн процесс, Б., 2010.
16. В.Мусаева, А.Сманбаев, Баяндама жыйнагы (Б.,2009);
17. В.Мусаева, А.Сманбаев, Жат жазуулар жыйнагы. (Б.,2009);
18. В.Мусаева, Байланыштуу кепти, кептин стилдерин окутуу. (Б., 2009);
19. В.Мусаева, Кыргыз тили (Кыргыз тили таблица, чийме, схемаларда) 5-11-кл (Б., 2009);
20. В.Мусаева, Т.Асанакунов. Окуп-үйрөнүүдөн күтүлүүчү натыйжалар. Кыргыз тили боюнча методикалык колдонмо. 5-9-кл. USAIDдин «Сапаттуу билим» долбоору (2011);
21. Азыркы кыргыз адабий тили, академиялык басылышы, Б., 2009.

22..Х. Карасаев, Кыргыз тилинин орфографиялык сөздүгү (Б., 2009)
23.Т.Маразыков, Текст таануу жана анын айрым маселелери, 1-китеп (Б., 2005)
24. Т.Маразыков, Экстралингвистикалык факторлордун тексттеги интеграциясы, 2-китеп (Б., 2005)
24.Т.Маразыков, Кыргыз тилиндеги текстти интеграциялоочу лингвистикалык каражаттар, 3-китеп (Б., 2005)
25. А.Биялиев, Кыргыз орфографиясынын принциптери., Б., 2005.
26. К.Сейдакматов, Кыргыз тилинин кыскача этимологиялык сөздүгү, Фр., “Илим” басмасы, 1988-ж.
27.Кыргыз тилинин антонимдер сөздүгү, Фр., 1988-ж.
28.Кыргыз тилинин антонимдер сөздүгү., Фр., 1986-ж.
29. Кыргыздын кылымдарды карыткан 1001 макалы, Б., 2010.
30. Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү, 1-2-китеп, Б., 2012-ж.